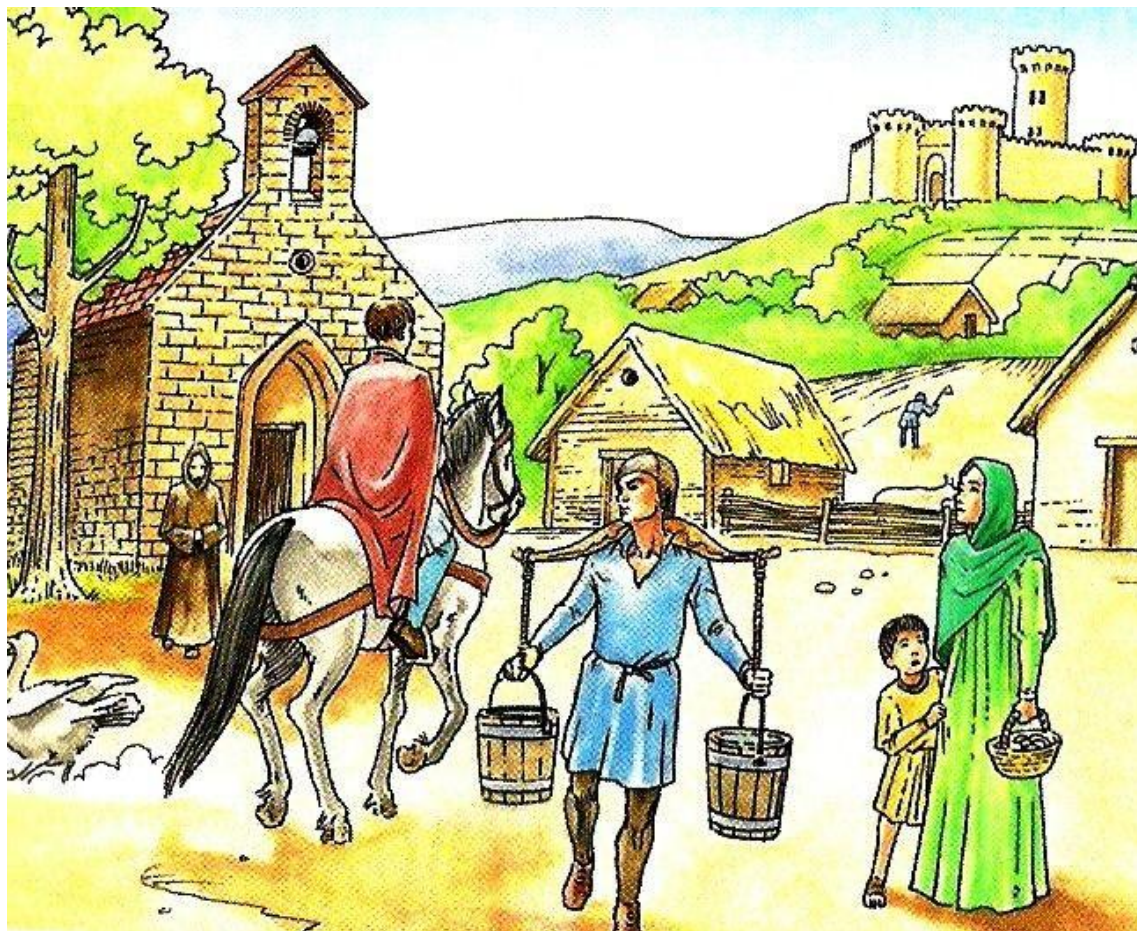

QUADERN D'ACTIVITATS PER A
LA RECUPERACIÓ DE LA
MATÈRIA DE:
Geografia i Història
2º d'ESO

Nom i cognoms:

Curs i grup:

TEMA 1. L'INICI DE L'EDAT MITJANA.

GERMÀNICS I BIZANTINS

1. L'EDAT MITJANA. ETAPES I CIVILITZACIONS

Des del segle III, l'Imperi romà va patir la penetració dels pobles germànics, fins aleshores localitzats a l'altre costat de les fronteres del Rin i del Danubi. Per a defensar-lo millor, el 395 l'emperador Teodosi el va dividir en dues parts: l'Imperi romà d'Occident, amb capital a Roma; i l'Imperi romà d'Orient, amb capital a Constantinoble.

A partir d'aquest moment, cada part va seguir una trajectòria històrica diferent.

– L'**Imperi romà d'Occident** va patir les invasions d'una sèrie de pobles germànics, com els visigots, els sueus, els vàndals i els alans. Finalment, el 476 va caure en mans del poble germànic dels hèruls, va desaparèixer, i el territori es va fragmentar en diferents regnes germànics.

– L'**Imperi romà d'Orient**, en canvi, va aconseguir sobreviure a la caiguda de Roma i a les invasions germàniques. Va adoptar el nom d'Imperi bizantí i es va mantindre fins al 1453, any en què els turcs en van conquerir la capital, Constantinoble.

Molts historiadors han adoptat les dates de 476 i 1453 per a delimitar l'**edat mitjana**, encara que altres en prolonguen la fi fins al descobriment d'Amèrica el 1492. Aquest extens període històric se sol subdividir en tres grans **etapes** de durada variable: l'**alta edat mitjana**, que abasta dels segles V a X; la plena edat mitjana, entre els segles XI i XIII; i la baixa edat mitjana, que comprén els segles XIV i XV.

LES CIVILITZACIONS MEDIEVALS

Durant l'edat mitjana van conviure i es van enfrontar al territori de l'antic Imperi romà tres civilitzacions: l'Imperi bizantí, la cristiandat llatina i l'islam.

L'**Imperi bizantí**, a Orient, va mantindre al principi les tradicions romanes; però amb el temps va acabar adoptant la llengua i la cultura gregues. També ha rebut la denominació de cristiandat ortodoxa, en no reconèixer la primacia religiosa del papa de Roma.

La **cristiandat llatina**, a Occident, va aglutinar els regnes establits a l'antic Imperi romà d'Occident, com els visigots o els francs. Aquests pobles van adoptar la religió cristiana catòlica, que reconeixia l'autoritat del papa; i el sistema feudal, per la qual cosa també es denominen monarquies feudals.

L'**islam** va ser una nova religió sorgida de les predicacions de Mahoma en el segle VI. Els seus seguidors, els musulmans, van conquerir a partir del segle VII part dels territoris de l'Imperi bizantí i de l'antic Imperi romà d'Occident. Amb això van crear una civilització nova a cavall entre Orient i Occident que va trencar la unitat cristiana de les dues riberes de la Mediterrània.

ACTIVITAT 1. Ordena cronològicament aquests esdeveniments:

a) Divisió de l'Imperi romà
b) Descobriment d'Amèrica
c) Presa de Constantinoble pels turcs
d) Fundació de l'islam
e) Final de l'Imperi romà d'Occident

ACTIVITAT 2. Digue les característiques de l'Imperi romà d'Occident, de l'imperi bizantí, de la cristiandat llatina i de l'Islam.

This image shows a full page of white paper with horizontal black ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a template for handwriting practice or general writing. There are no margins, text, or other markings on the page.

2. IMPERI BIZANTÍ

En els seus inicis, el territori bizantí comprenia els Balcans, Grècia, Àsia Menor, Síria i Egipte. Des del segle v, la seua història va travessar per **períodes** d'auge i de decadència.

– En el **segle vi**, l'Imperi va aconseguir el seu major esplendor amb Justinià I (527-565). Aquest emperador va voler restablir la unitat de l'antic Imperi romà i va conquerir diversos territoris a la Mediterrània. Però, a la seua mort, la majoria es van perdre.

– En el **segle vii**, els musulmans en van conquerir les províncies més riques (Síria, Palestina i Egipte), i en van reduir considerablement el territori.

– **Des de mitjan segle xi**, Bizanci va travessar una crisi profunda. Finalment, els turcs van acabar conquerint Constantinoble (1453) i van posar fi a l'Imperi.

EL GOVERN I L'ADMINISTRACIÓ

– El **govern** de l'Imperi bizantí requeia en l'emperador, que des del segle vii va adoptar el títol grec de basileus.

L'emperador concentrava tot el poder. Per governar, s'ajudava de nombrosos funcionaris i d'una legislació basada en el dret romà, que va ser recopilada i actualitzada per Justinià en un codi: el Corpus Iuris Civilis.

– L'**administració** es va organitzar en províncies dirigides per un cap polític i militar. Hi van exercir un paper fonamental la cavalleria i l'armada.

L'ECONOMIA BIZANTINA

– L'**agricultura** era la base de l'economia bizantina. La majoria de les terres eren latifundis, grans propietats que pertanyien a la noblesa i als monestirs i eren treballades per serfs.

– L'**artesanía** va elaborar articles de luxe, com teixits de seda, tapissos, orfebreria, iveris i esmalts.

– El **comerç** es va beneficiar de la situació estratègica de Constantinoble entre Europa i Àsia i entre les mars Mediterrània i Negra.

A Bizanci arribaven seda de la Xina; espècies, iveri i perles de l'Índia; i ambre, pells i blat del nord d'Europa.

ACTIVITAT 4. Explica quines són les característiques de l'economia bizantina.

3. L'ESGLÉSIA I L'ART

L'Església va exercir una gran influència sobre la societat bizantina. De fet, va estar estretament vinculada al poder polític, perquè coronava l'emperador; posseïa grans propietats, i controlava espiritualment una societat on les disputes religioses solien mesclar-se amb les socials. No obstant això, va haver de fer front a dos **problemes** greus:

- Les **lluites iconoclastes** es van originar quan alguns emperadors van prohibir el culte a les imatges sagrades, o **icones**, per reduir el poder dels monestirs i apropiat-se'n dels béns. La prohibició va desencadenar greus conflictes socials entre els segles VIII i IX, encara que al final es va imposar el culte a les imatges.
- El **Cisma d'Orient** es va deure a la rivalitat entre el patriarca de Constantinoble i el papa de Roma per la primacia sobre la cristiandat. Va acabar el 1054 amb la separació o cisma entre l'Església occidental o romana i l'oriental. Aquesta última, que va passar a anomenar-se Església ortodoxa, va estendre'n l'àrea d'influència per Europa oriental amb l'evangelització dels pobles eslaus.

L'ART BIZANTÍ

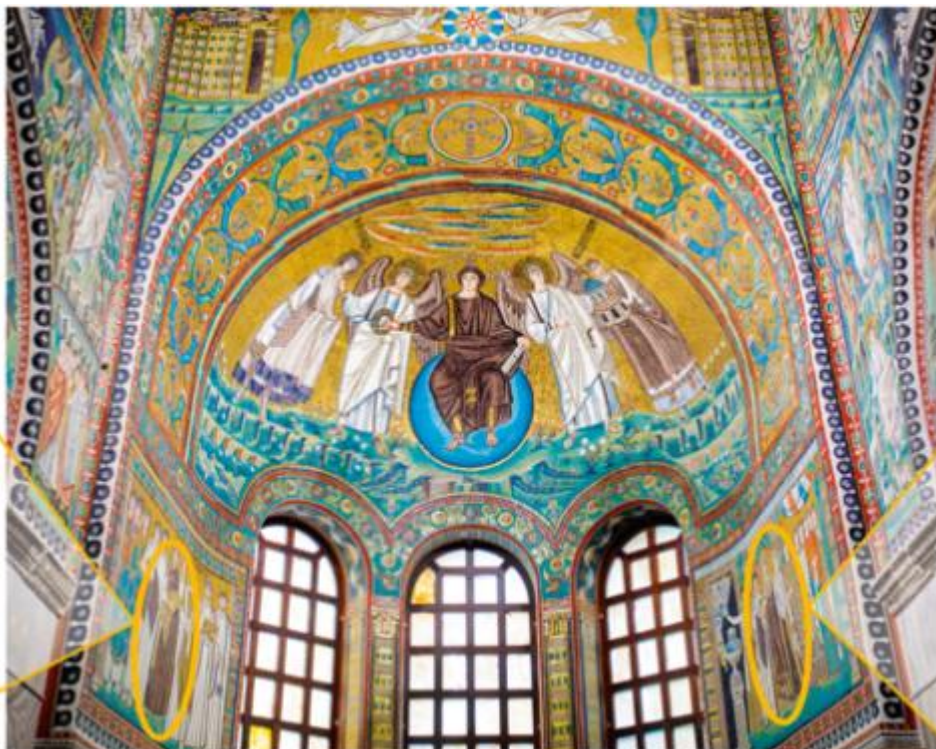
- En l'**arquitectura** es van usar materials pobres com la rajola; columnes com a suport; arcs semicirculars; i cobertes planes o voltades, especialment la cúpula sobre petxines. L'edifici principal va ser l'**església**, que va adoptar planta rectangular, quadrada, octogonal o de creu grega. Els exemples més destacats en són la basílica de Santa Sofia de Constantinoble, encarregada per Justinià; i l'església de San Vitale, a Ravenna, ambdues del segle VI.

– Els **mosaics** decoraven les parets i cúpules de l'interior de les esglésies. Entre els més famosos figuren els de San Vitale de Ravenna, que representen l'emperador Justinià i la seua esposa Teodora, amb el seu seguici, portant ofrenes a l'església.

– Les **icones** eren imatges religioses. Majoritàriament estaven pintades sobre taula i solien emprar el daurat en la representació. La forma de representar escenes religioses i les imatges de Jesucrist, la Mare de Déu i els sants va exercir una gran influència en l'art posterior.

ACTIVITAT 5. Explica perquè es van originar els dos problemes de l'Església.

ACTIVITAT 6. Descriu l'imatge utilitzant les característiques de l'art bizantí.

[illegible]

4. L'ASSENTAMENT DELS GERMÀNICS A OCCIDENT

Entre els segles v i viii, després de la desaparició de l'Imperi romà d'Occident, els pobles germànics van formar en el seu territori diversos regnes independents.

Els més importants i estables van ser els regnes visigot i franc, que estudiarem en pàgines posteriors. Uns altres van ser regnes febles que, amb el temps, van ser absorbits pels més poderosos o van desaparèixer. Hi van destacar:

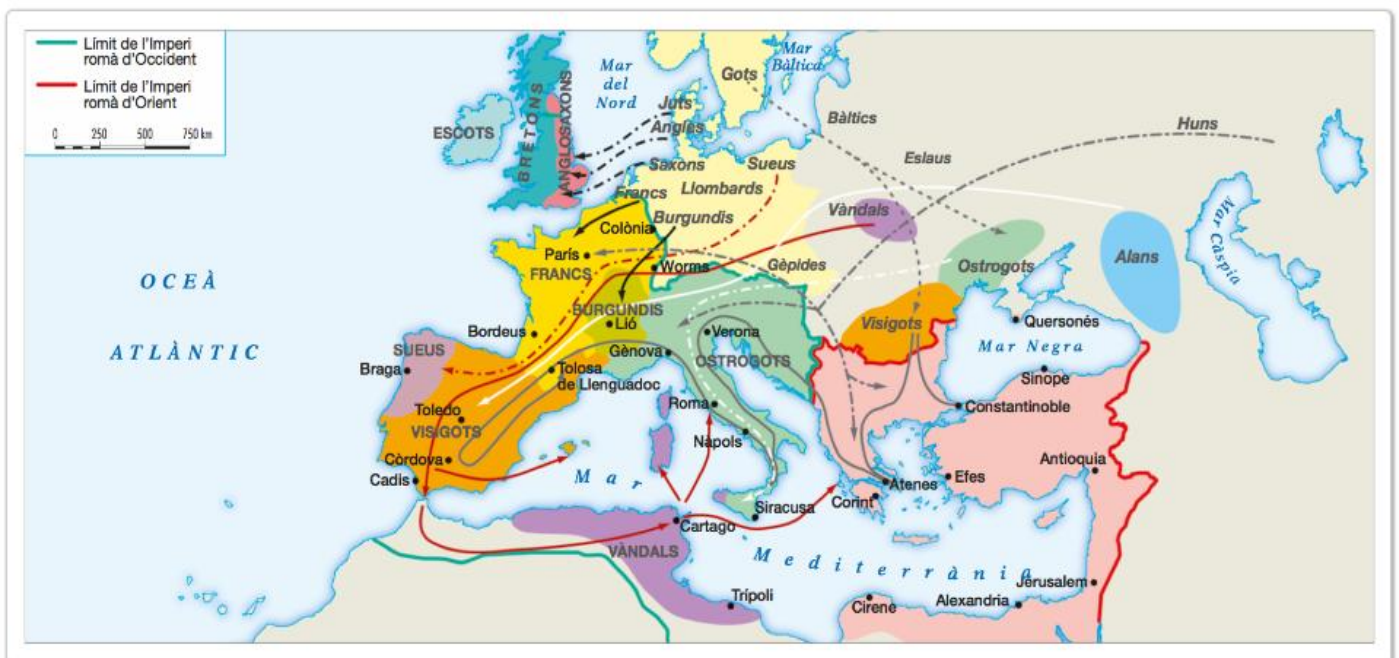
- Els **ostrogots**. Es van assentar a Itàlia a la fi del segle v davall del comandament de Teodoric. El regne va desaparèixer a mitjan segle vi ocupat per l'Imperi bizantí.
- Els **llombards**. En el segle vi van crear un regne al llarg de la vall del riu Po, a l'actual Llombardia italiana. Des d'ací amenaçaren les terres del centre d'Itàlia i els territoris dels papes. El regne va durar únicament dos segles.
- Els **angles** i els **saxons**. Procedien de Dinamarca i els Països Baixos. Després de travessar el canal de la Mànega es van assentar a l'actual Anglaterra.

LES CONSEQÜÈNCIES DEL ASSENTAMENT

L'assentament dels pobles germànics a Occident va tindre conseqüències polítiques, econòmiques, socials i culturals.

- **Polítics.** Les més importants van ser la desaparició de l'Imperi romà d'Occident i la fragmentació del seu territori en xicotets regnes independents. En aquests, la minoria germànica va concentrar el poder polític.
- **Econòmiques.** La crisi que vivia el món romà es va agreujar. L'agricultura es va convertir en l'activitat més important; es va accentuar el procés de **ruralització**, i cada regió va tendir a l'autarquia; és a dir, a produir tot allò que necessitava. Les ciutats i les activitats ciutadanes van perdre importància. Així, els tallers artesanals i el comerç quasi van desaparèixer, perquè es van limitar a satisfer les necessitats de la classe dirigent.
- **Socials.** La societat es va transformar. Els germànics es van convertir en una nova elit, militar i guerrera, que es va imposar sobre la resta de la població. Les classes mitjanes (comerciants, artesans, funcionaris i xicotets propietaris urbans i agrícoles) van perdre importància. I els serfs i els esclaus es multiplicaren.
- **Culturals.** La cultura va entrar en un període de crisi. Les escoles van desaparèixer, i el saber va quedar reduït a alguns llocs aïllats, com els monestirs. A més, van deixar de realitzar-se grans construccions, que van ser substituïdes per xicotetes esglésies, i la gran escultura va desaparèixer. Els pobles germànics van cultivar en canvi altres arts menors, com l'orfebreria.

Les invasions de pobles

ACTIVITAT 7. Analitza els mapes i respon:

- On estaven assentats els ostrogots, els visigots, els francs, els angles i els saxons abans d'envair l'Imperi romà?
- Quins pobles germànics es van assentar o van passar per la Gàl·lia? I per Hispània?
- Per quins països actuals s'expandia l'Imperi bizantí?

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

ACTIVITAT 8. Explica les conseqüències de l'assentament del pobles germànics a Occident.

ELS VISIGOTS

Els visigots es van instal·lar l'any 418 al sud de la província romana de la Gàl·lia mitjançant un pacte amb Roma. L'acord els autoritzava a governar la regió a canvi de defensar-la dels atacs d'altres pobles. Per això, com a aliats de Roma, van entrar l'any 415 a la península Ibèrica per lluitar contra els invasors sueus, vàndals i alans.

El regne visigot de Tolosa (418-507)

Després de la caiguda de l'últim emperador romà, els visigots van establir un regne que s'estenia a banda i banda dels Pirineus i an fixar la capital a Tolosa. Aquest va aconseguir el seu major auge amb **Euric** (440-484), que el va estendre per quasi tota la península Ibèrica. Però el seu successor, **Alaric II**, va ser derrotat i mort pels francs en la batalla de Vouillé (507), per la qual cosa van decidir traslladar-se al sud dels Pirineus.

El regne visigot de Toledo (507-711)

Després d'instal·lar-se a Hispània van fixar la capital a Toledo. Primer, el rei **Leovigild** (569-586) va sotmetre els sueus, càntabres i asturs; i els seus successors van expulsar els bizantins i van vencer els vascons. Després, es van integrar amb la població hispanoromana després de la conversió de **Recared** al catolicisme en el III Concili de Toledo (589) i la implantació per **Recesvint** d'una legislació comuna: el Fori Iudicum (654). L'any 711 van ser derrotats pels musulmans a Guadalete, la qual cosa va posar fi al seu regne.

EL MODE DE VIDA DELS VISIGOTS

– L'**organització política** dels visigots va ser la monarquia electiva, la qual cosa va provocar greus lluites successòries. El monarca estava assessorat per l'Aula Règia, un organisme format per nobles i eclesiàstics.

– L'**economia** es va centrar en l'agricultura, basada en el cultiu de cereals, vinya, olivera i hortalisses. A més, a la Meseta va adquirir un gran auge la ramaderia transhumant. Els latifundis van continuar en mans de la noblesa, visigoda i hispanoromana, i de l'Església.

– La **societat** estava encapçalada per una minoria rica integrada pels nobles i l'alt clergat compost de bisbes i abats. Per davall, se situaven els xicotets propietaris, els treballadors dels latifundis, els artesans i comerciants, i els serfs.

– La **cultura** es va empobrir i va quedar en mans de l'Església. Hi va destacar san Isidor de Sevilla, que en el segle VII va escriure Etimologies, una obra que resumia el saber del seu temps.

– En l'**art** es van originar esglésies xicotetes, com Santa Comba de Bande (Orense), San Juan de Baños (Palència) o San Pedro de la Nave (Zamora), on van usar arcs de ferradura. També van fer magnífics treballs d'orfebreria, com fíbules i corones votives.

ACTIVITAT 9. Compara els modes de vida dels visigots i del altres pobles germànics.

6. ELS FRANCS I L'IMPERI CAROLINGI

L'any 751, **Pipí el Breu** va implantar una nova dinastia, la carolíngia, que va aconseguir la màxima esplendor amb el seu fill **Carlemany** (742-814). Aquest es va proposar restablir la unitat de l'antic Imperi romà d'Occident. Amb aquest fi, va conquerir els territoris de nombrosos pobles, com els llombards, al nord d'Itàlia; els bàvars i els àvars al centre d'Europa; i els saxons, al nord d'Alemanya.

Després d'aquestes conquestes, Carlemany va ser coronat emperador pel papa Lleó III el Nadal de l'any 800. No obstant això, l'Imperi només va durar fins a l'any 843 perquè, en morir el fill i successor de Carlemany, **Lluís el Pietós**, es va dividir entre els seus fills.

EL MODE DE VIDA CAROLINGI

– El **govern** de l'Imperi carolingi requeia en l'emperador, que va assumir també el paper de defensor de la cristiandat i va arribar a intervindre en els assumptes de l'Església. Per a l'**administració**, l'Imperi es va dividir en comtats, dirigits per un comte; i en marques, o províncies defensives frontereres, dirigides per un marquès.

– L'**economia** carolíngia es va basar en les **activitats agràries**, que es practicaven en extensos latifundis pertanyents a l'aristocràcia i a l'Església. S'hi cultivaven cereals, completats amb una ramaderia escassa i amb fruits i caça obtinguts als boscos.

– Les **activitats urbanes** van decaure. Així, l'artesania va passar a realitzar-se als latifundis, on es fabricaven tots els articles necessaris per a la vida (teixits, ferramentes, etc.); i el comerç es va limitar a portar els articles de luxe demandats pels més rics i poderosos.

– La **societat** carolíngia s'organitzava en tres **grups**. Els nobles i els alts càrrecs eclesiàstics ocupaven la posició social més elevada, posseïen la majoria de la terra i exercien els principals càrrecs en el govern i l'administració. Els seguien la resta de les persones lliures (camperols, artesans i comerciants). I en últim lloc se situaven els serfs, descendents dels antics esclaus que estaven subjectes a la terra i no podien abandonar-la sense permís.

ACTIVITAT 10. Relaciona les dates següents amb els seus esdeveniments històrics.

751		Els francs creuen el Rin i s'instal·len al nord de la Gàl·lia romana
481		La restauració de l'Imperi romà d'Occident fracassa en morir Lluís el Pietós
El Nadal de l'any 800		Carlemany és coronat emperador per Lleó III
843		Pipí el Breu implanta la dinastia carolíngia

ACTIVITAT 11. Relaciona els següents personatges amb la seua importància històrica:

Clodoveu		Restablix la unitat de l'antic Imperi romà d'Occident
Pipí el Breu		Funda la dinastia merovíngia al nord de França
Carlemany		El successor de Carlemany i últim emperador d'Occident
Lleó III		Funda la dinastia carolíngia
Lluís el Pietós		Papa que corona Carlemany emperador

TEMA 2.L'ISLAM

1. EL NAIXIMENT DE L'ISLAM

L'islam va nèixer a la península d'Aràbia, un territori quasi desèrtic situat al Pròxim Orient, entre la mar Roja i el golf Pèrsic. A principis del segle vii, **Aràbia** estava habitada per multitud de **tribus** independents i enfrontades entre si. Les de l'**interior** practicaven el pasturatge nòmada i la seua religió era fetitxista. Les assentades a la **costa** eren sedentàries, es dedicaven a l'agricultura o al comerç, i eren politeistes. Aquest era el cas de la **regió de l'Hedjaz**, transitada per caravanes de comerciants i on destacaven les ciutats de la Meca i Iatrib (Medina).

Els únics **elements comuns** de tots els àrabs eren la **llengua àrab** i el culte a la **Pedra Negra**, fragment de pedra basàltica que es venerava, juntament amb nombrosos ídols, al santuari de la Kaaba, a la Meca.

MAHOMA

En el segle vii, **Mahoma** (a qui els musulmans anomenen Muhammad) va aconseguir unir els àrabs davall una nova religió, l'islam. Mahoma va nèixer l'any 570 a la ciutat de la Meca en el si d'una família acomodada. Va quedar orfe als sis anys, i prompte va començar a treballar com a caravaner al servei de Kadija, una viuda rica, amb la qual es va casar als 25 anys.

Transformat en un mercader ric i respectat, solia retirar-se a meditar a una cova de la muntanya Hirà, pròxima a la Meca. Allí, l'any 610, va tindre una visió de l'arcàngel Gabriel, que li va ordenar memoritzar i recitar els versos que contenen la doctrina d'Al·là. A partir d'aleshores va començar a predicar una nova religió, l'**islam**, que significa submissió a la voluntat d'un Déu únic: **Al·là**.

LA RELIGIÓ ISLÀMICA

Després de la mort de Mahoma, la religió islàmica va ser recollida en l'**Alcorà**, el llibre sagrat dels **musulmans**. Els seus practicants s'anomenen musulmans, és a dir, submisos o creients, i han de complir cinc preceptes religiosos, que es consideren els pilars de l'islam, i unes normes de comportament.

– Els **preceptes religiosos** són cinc: la professió de fe: «No hi ha més déu que Al·là i Mahoma n'és el profeta»; l'oració cinc vegades al dia orientat cap a la Meca i l'oració comunitària els divendres a la mesquita; l'almoïna als necessitats; el dejuni en el mes de Ramadà des de l'eixida a la posta del sol; i el pelegrinatge a la Meca, almenys una vegada en la vida.

– Les **normes de comportament** permeten la poligàmia i prohibeixen beure alcohol, menjar carn de porc i els jocs d'atzar. Altres normes diuen que la vida del musulmà s'ha de regir pels principis d'igualtat, tolerància, germandat i unitat.

ACTIVITAT 12. Explica el significat dels termes *musulmà*, *Alcorà* i *Kaaba*.

ACTIVITAT 13. Esmenta els cinc principis de la religió musulmana, emprant aquests termes: *Al·là*, oració, almoïna, dejuni, peregrinatge.

2. L'EXPANSIÓ ISLÀMICA

Mahoma va començar a predicar la seua doctrina a la ciutat de la Meca, on es va enemistar amb els rics comerciants. El **622** va haver de fugir de la ciutat i traslladar-se a l'atrib, que des d'aleshores va adoptar el nom de Medina, la ciutat del profeta. Aquest any, anomenat de la fugida o **hègira**, es va prendre com a punt de partida del calendari musulmà.

Després de convertir-se en cap polític i religiós de la ciutat de Medina, va reclutar un exèrcit i va conquerir la Meca el 630. A la seua mort, ocorreguda dos anys més tard, quasi tot Aràbia era musulmana.

LA CREACIÓ D'UN GRAN IMPERI

Després de la mort de Mahoma el 632, els musulmans, impulsats per la força de la seua fe i un exèrcit poderós, van formar un gran imperi durant els segles VII i VIII. L'expansió musulmana es va desenvolupar en tres etapes:

- El **califat ortodox (632-661)**. Els successors de Mahoma es van triar entre els seus familiars i amics; van adoptar el títol de califa o «successor del missatger de Déu»; i van residir a Medina. En aquest període, l'islam es va estendre per Síria, Palestina, Egipte, part del nord d'Àfrica, Mesopotàmia i Pèrsia.
- El **califat omeia (661-750)**. En aquesta etapa es va implantar la successió hereditària en la família dels omeies, i la capital del califat es va traslladar a Damasc. L'Imperi musulmà va aconseguir ara la màxima expansió, en estendre's pel nord d'Àfrica i la península Ibèrica per l'oest; i fins al Turkestan i la vall de l'Indus, per l'est.
- El **califat abbàssida (750-1055)**. Després del destronament dels omeies per la dinastia abbàssida, la capital es va traslladar a Bagdad; i, després de la conquesta de Creta i Sicília, l'expansió musulmana es va detenir. Finalment, els turcs van conquerir el califat el 1055, encara que els reis abbàssides es van mantindre davall domini turc fins a la presa de Bagdad pels mongols, el 1258.

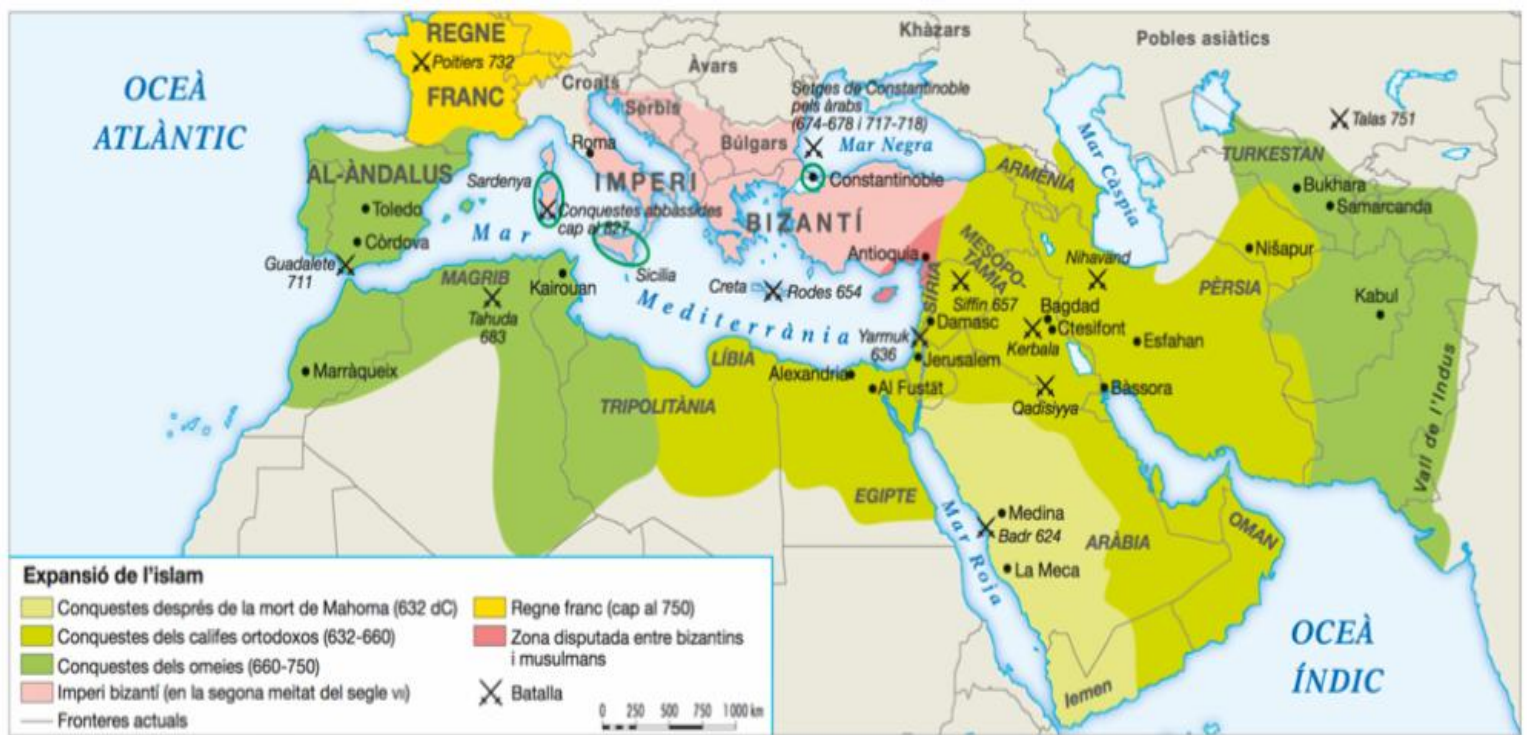
L'ORGANITZACIÓ DE LES TERRES CONQUERIDES

- El **govern** de l'Imperi estava en mans del **califa**. Aquest era considerat «l'ombra de Déu sobre la Terra», per la qual cosa concentrava el poder religiós i polític. Com a cap religiós, presidia l'oració comunitària dels divendres; i com a cap polític, governava, administrava justícia i dirigia l'exèrcit. El califa s'ajudava del **visir** o primer ministre, que dirigia els altres funcionaris de l'administració.
- L'**administració** de l'Imperi es va organitzar en províncies o cores, al comandament de les quals se situava un governador, **emir** o **valí**. Altres càrrecs de l'administració califal van ser el superintendent financer; i el jutge o **cadi**, que administrava justícia. Els habitants de les províncies pagaven dos tipus d'impostos: un per la quantitat de terres que posseïen i un altre personal. Aquest últim cessava quan es convertien a l'islam.

ACTIVITAT 14. Respon les següents preguntes:

- a) Per què l'era musulmana s'inicia l'any 622?
- b) Quants anys van tardar els musulmans a formar el seu imperi?

ACTIVITAT 15. Localitza en el mapa les següents ciutats: Marràqueix, Damasc, Alexandria, Còrdova i Bagdad. Indica en que països actuals es troben i en a que fase de la conquesta pertanyen.

3. LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES

La ramaderia nòmada de camells i corders es va continuar practicant a les àrees desèrtiques. No obstant això, com a conseqüència de l'enorme extensió geogràfica que va aconseguir l'Imperi, l'agricultura es va convertir en la base de l'economia musulmana i va ocupar la majoria de la població.

– La **diversitat dels cultius** va ser la nota dominant. Així, a les valls regades d'Orient es van cultivar el blat dur, l'arròs, el cotó, la canya de sucre, el safrà, la morera, els cítrics (la taronja amarga, la llima, la llima dolça) i verdures (els espinacs i l'albergínia). Molts d'aquests cultius es van difondre des d'allí fins a la part occidental de l'Imperi musulmà.

– Les **tècniques agràries** també van canviar. Així, els sistemes de reg van millorar amb la utilització de sènies per a extraure l'aigua, la construcció de séquies per a distribuir-la, i de pous i aljubs per a emmagatzemar-la. També es van cultivar els vessants de les muntanyes mitjançant terrasses.

– La **propietat** privada de la terra conquerida es va mantindre en general en mans dels seus antics amos, a canvi del pagament d'impostos. En canvi, les terres de l'estat sotmés es van repartir entre el califa, a qui en corresponia una cinquena part, i l'aristocràcia musulmana.

L'ARTESANIA DEL COMERÇ

Altres activitats econòmiques essencials van ser l'artesanía i el comerç, que solien localitzar-se a les ciutats.

– L'**artesanía** es realitzava en tallers xicotets, on també venien els productes fabricats, entre d'altres: teixits de cotó i lli; estores i tapissos; articles de cuir, ceràmica i metall; perfums i paper.

– El **comerç** es va beneficiar de la posició geogràfica de l'Imperi entre Europa i Orient. Els productes es transportaven per terra mitjançant grans caravanes de camells; i per mar usant vaixells de vela. Les **rutes comercials** recorrien grans distàncies, al llarg de la Mediterrània i de l'oceà Índic, l'interior d'Àfrica, Extrem Orient –Xina i l'Índia– i el nord d'Europa.

– Els **productes** que hi circulaven eren sobretot articles de luxe com metalls, pells, sedes, teixits, sal, espècies i esclaus. Per als intercanvis comercials, els musulmans van usar diversos mètodes com la moneda d'or –el dinar–, la lletra de canvi i el xec.

ACTIVITAT 16. Quines novetats agràries van introduir els musulmans a les terres conquerides?

En quins territoris de l'Imperi van predominar i per on es van estendre?

4. LA SOCIETAT

La societat musulmana era molt diversa, a causa de la gran extensió aconseguida pel seu Imperi. Hi havia diferents **grups ètnics**, com els àrabs, els berbers i els esclaus negres o eslaus; i diverses **religions**, com la musulmana, la cristiana i el jueva. Aquesta pluralitat ètnica i religiosa va condicionar l'estructura social, composta per tres **grups fonamentals**:

- L'**aristocràcia** era un grup molt reduït, majoritàriament d'origen àrab. Posseïa grans propietats procedents dels botins de guerra i ocupava els alts càrrecs del govern i de l'administració.
- La **massa popular** incloïa camperols, artesans i comerciants lliures. S'hi diferenciaven els convertits a l'islam, o mawali; i les poblacions protegides, o dimmies, cristians i jueus que no es van convertir a l'islam i en van conservar la religió, la forma de govern i les pròpies lleis. Aquests últims pagaven més impostos que els conversos.
- Els **esclaus** eren presoners de guerra o procedien del comerç.

ELS CANVIS EN L'ALIMENTACIÓ

L'**alimentació** estava condicionada pels preceptes religiosos que prohibeixen el consum d'uns certs productes com el vi, la carn de porc i la sang. També depenia del nivell social:

- Els més **pobres** s'alimentaven d'ordi cuinat amb aigua o llet, i de dàtils.
- Els més **rics** consumien carns variades; peixos; verdures; fruita seca; diversos tipus de dolços endolcits amb canya de sucre i mel; i suc de diverses fruites.

Els **procediments de conservació** dels aliments es van perfeccionar gràcies a l'ús d'una variada gamma d'espècies, com safrà, canyella, clau, mostassa, comí i coriandre. També es van popularitzar ingredients culinaris com l'oli, la ceba, la sal i les herbes aromàtiques.

La difusió de nous cultius va comportar conseqüències importants. Entre les quals, la major varietat de la dieta alimentària i la reducció del risc de patir malalties i infeccions.

LES VIVENDES

Les **cases** eren sòbries, sense adorns a la façana i amb poques finestres, per a preservar la intimitat. L'entrada era única i en recolzada.

Les dels **pobres** només tenien un pati xicotet i una o dues habitacions, que exercien diverses funcions, com a saló, cuina, dormitori, etc.

Les dels més **adinerats** s'organitzaven entorn d'un ampli pati interior i solien tindre dues plantes. A la planta baixa se situaven la cuina, el rebost, la latrina i la sala de recepció per a les visites; i a la planta alta, les habitacions privades.

Els homes i les dones ocupaven espais separats: els **homes** es reservaven la zona pròxima a l'entrada; i les **dones** vivien a l'harem, situat a la part posterior o als entresolats. Les cases més pobres mancaven d'harem, i en cas de visita masculina, la dona es retirava darrere d'una cortina o a una altra habitació.

El **mobiliari** era escàs i variava segons el nivell social.

Els rics tenien baguls, taules baixes i coixins per a menjar, divans vorejant el mur del saló, i llits amb potes. Il·luminaven la casa amb canelobres, i a l'estiu les refrigeraven amb sistemes com el malqaf, una espècie de xemeneia sobre la teulada amb una obertura orientada al vent dominant.

Els pobres guardaven la roba i els utensilis en nínxols, dormien en estores damunt del terra, i s'il·luminaven amb ciris de seu i cresols d'oli.

ACTIVITAT 17. Quins eren els criteris pels quals s'organitzava la societat musulmana?

ACTIVITAT 18. En l'actualitat, el sistema de refrigeració de l'habitatge musulmà es qualificaria com a <<bioclimàtic>>, busca'n la informació i explica per què.

5. LA CIUTAT MUSULMANA

La medina era la part de la ciutat situada dins de les muralles. Incloïa una alcassaba o recinte fortificat, localitzada a la part més elevada, per a la defensa de la població; i diversos barris, dotats de portes que es tancaven a la nit i els aïllaven de la resta de la ciutat.

En totes les medines hi havia uns edificis i espais públics essencials, com mesquita major, soc, banys públics i alfòndecs.

– La **mesquita major** era l'edifici per a l'oració col·lectiva del divendres al migdia, obligatòria per als homes, atès que l'oració diària es realitzava en mesquites de barri, més xicotetes. Era també la seu del cadí o jutge; el lloc on se situava l'escola alcorànica i un centre de reunió general.

– El **soc** se situava als carrers pròxims a la mesquita major; era el mercat on els artesans venien els seus productes: vestits, teles, perfums, calçat, etc.

Al costat dels artesans, al soc s'instal·laven una gran varietat de botigues: venedors d'espècies, carnisers, verdulers, canvistes, etc.

– Els banys públics eren usats per tots els habitants de la ciutat. Seguien un model similar al dels banys romans, i constaven de sales d'aigua temperada, calenta i freda. Hi acudien els homes i les dones en horari diferent: els homes de matí, i les dones i els xiquets, de vesprada.

– Els **alfòndecs** eren grans magatzems on es guardaven les mercaderies i s'hostatjaven els mercaders que venien de lluny.

ELS RAVALS DE LES CIUTATS

Els **ravals** eren barris situats fora del recinte murallat. Estaven habitats per persones d'ingressos baixos i, quan creixien molt, es rodejaven d'una muralla.

Més enllà dels ravals s'estenia el camp, en el qual s'intercalaven les **almúnies** o finques d'esplai dels grups adinerats. Les usaven sobretot a l'estiu, però també per a descansar dels sorolls i de les males olors de la ciutat.

ACTIVITAT 19. Contesta les següents preguntes:

- a) Com era el plànol urbà? Per què s'apinyaven les cases a l'interior?
- b) En què es diferencien la medina i el raval? Qui vivia als ravals?

6. EL LLEGAT ARTÍSTIC

La religió islàmica prohibeix representar figures humanes i animals. Per això, les manifestacions artístiques principals són l'arquitectura i les arts aplicades, que inclouen una gran varietat d'objectes xicotets realitzats en ceràmica, fusta, ivori, bronze i cuir.

La **decoració** exterior dels edificis era molt sòbria, però els interiors es recobrien amb marbres, enrajolats i planxes d'algeps i de fusta. Els motius principals van ser dibuixos vegetals estilitzats, denominats **atauric**; figures geomètriques entrelaçades que formen estreles o polígons, conegudes com **llaceries**; i inscripcions amb versicles de l'Alcorà, o **epigrafia**.

LA MESQUITA I ALTRES EDIFICIS

La **mesquita** és l'edifici musulmà més destacat. L'estructura es basa en la casa de Mahoma, a Medina, i consta de dues parts: el pati i la sala d'oració.

– El **pati** és un espai obert, envoltat d'un pòrtic. S'hi situen una font de les ablucions, on els fidels es llaven i purifiquen abans d'orar; i una torre o minaret, des de la qual el muezzí crida els fidels a l'oració.

– La **sala d'oració** és un espai cobert, dividit en naus per suports i arcs. Un dels murs, l'alquibla, s'orienta cap a la Meca, i s'identifica perquè al centre té el mihrab, un nínxol buit que alberga l'Alcorà.

Entre les mesquites més destacades es troben les de Damasc, Kairouan, Samarra, Jerusalem i Còrdova. Algunes mesquites tenen planta central, com la de la Roca, a Jerusalem, construïda en el segle vii.

Els **palaus** eren la residència dels califes. Tenien una part pública, on es localitzava el saló del tron; i una part privada, on es trobaven les habitacions, els banys i l'harem. Tots comptaven amb jardins i fonts.

Altres edificis construïts pels musulmans van ser alcassabes, o recintes fortificats; **mausoleus**, o soterraments, i **madrasses**, o centres d'estudis alcorànics o seculars.

ACTIVITAT 20. Contesta aquestes qüestions sobre la mesquita:

- En què es va inspirar el seu model de construcció?
- Quin contrast aprecies entre l'exterior i l'interior dels edificis musulmans?
- Indica per què l'escultura i la pintura no són significatives i a penes tenen exemples en l'art musulmà.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

TEMA 3. L'ALTA EDAT MITJANA.

L'INICI DEL FEUDALISME

1. EL FEUDALISME A EUROPA

El feudalisme va ser el sistema polític, econòmic i social característic d'Europa occidental entre els segles IX i XV.

El sistema va adquirir els seus **trets característics** durant l'alta edat mitjana; és a dir, entre els segles IX i XI.

Els trets més destacables van ser la pèrdua de poder polític dels reis, una economia principalment agrària, una organització social basada en relacions de dependència entre les persones, i una enorme influència de la religió cristiana.

En els inicis, a més, l'època feudal es va diferenciar per l'empobriment cultural i artístic fins que, amb el temps, va sorgir un estil artístic comú en tot Europa: el romànic.

ORIGEN I EXTENSIÓ DEL FEUDALISME

L'**origen** del feudalisme es remunta al segle IX, perquè va ser una conseqüència de la inseguretat i els moments de crisi i pobresa que van seguir la mort de l'emperador Carlemany el 814.

Els motius d'aquesta inseguretat van ser les lluites entre els successors de l'emperador; els atacs dels musulmans a les costes cristianes de la Mediterrània, sobretot d'Itàlia i Sicília; i una segona onada de **pobles invasors**: els vikings o normands, a l'Atlàntic; i els búlgars, magiars i eslaus, al centre d'Europa.

Davant d'aquesta situació, els reis, incapaços de protegir tot el seu territori, van confiar la defensa a poderosos nobles locals que els juraven fidelitat i ajuda militar a canvi de concessions. Els camperols, per la seua banda, van buscar la protecció dels nobles, i els van lliurar, a canvi, la terra o el treball. Tot això va provocar la concentració de grans extensions de terra en mans de nobles, bisbes i abats, a qui estaven subordinats una gran massa d'homes i dones sense propietats.

El feudalisme **es va estendre** pels territoris europeus situats entre el litoral atlàntic i les planes russes, i entre les costes del nord del continent i la mar Mediterrània.

LA MONARQUIA FEUDAL

L'Europa feudal es trobava fragmentada en nombrosos **regnes i estats** independents, el govern dels quals requeria en **reis** que consideraven que el seu poder procedia de Déu.

En teoria, per tant, la seua autoritat era molt àmplia: dirigien l'exèrcit, legislaven i jutjaven. En la pràctica, el rei només era «el primer entre els seus iguals», ja que els grans nobles i eclesiàstics actuaven amb gran independència.

Per a governar, els reis es van ajudar de la **Cúria Règia**, una assemblea de nobles i eclesiàstics que els aconsellaven en els principals assumptes.

Per a la seua administració, els regnes es van dividir en comtats, dirigits per comtes; i en ducats, governats per ducs.

ACTIVITAT 21. Fes un llistat de tots els Estats que apareixen en el mapa i posa al costat l'Estat o Estats que ocupen en l'actualitat.

ACTIVITAT 22. Cerca informació sobre aquests pobles invasors, i mirant el mapa digues que Estats actuals haurien envaït.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

2. L'ORGANITZACIÓ DEL SENYORIU

L'Europa medieval era un món agrari en el qual la riquesa es fonamentava en la possessió de la terra. El centre de l'activitat econòmica eren els feus o **senyorijs**, grans territoris pertanyents al rei, o concedits per aquest a la noblesa i al clergat a canvi dels seus serveis.

Els senyorijs constaven de dues parts: la reserva senyorial i els masos (mansus).

– La **reserva senyorial** era el territori explotat directament per al senyor. Incloïa la seua residència (el castell o la casa senyorial); les millors terres de cultiu, cultivades per serfs o camperols lliures; prats amb pastures per al bestiar; boscos on caçar i obtindre llenya; i rius on pescar i aprovisionar-se d'aigua.

– Els **masos** eren xicotetes parcel·les atorgades o arrendades pel senyor als camperols. A canvi, havien de lliurar-li una part de la collita i treballar les terres de la reserva senyorial alguns dies a l'any, com llaurar a la primavera, tallar l'herba o arreplegar la collita. També havien de prestar certs serveis al senyor: domèstics, de construcció, fer reparacions, etc.

EL TREBALL AL SENYORIU

Els senyorius eren autosuficients; és a dir, s'hi realitzaven les tasques agràries i es fabricaven tots els articles necessaris per a la vida quotidiana.

– El **treball de la terra** emprava ferramentes rudimentàries, com l'aixada, la falç, la dalla i l'aladre romà tirat per bous, que era poc pesant i a penes aprofundia al sòl.

Per mantindre la fertilitat de la terra es practicava la rotació biennal, que deixava cada any en guaret la meitat de la superfície. Com a conseqüència, els rendiments de la terra eren molt escassos.

– La **fabricació dels articles** necessaris per a la vida es realitzava als tallers del senyoriu: ferreria, fusteria, boteria, etc. Algunes instal·lacions, com el molí, el trull, el forn, la premsa o el pont, eren propietat del senyor, que cobrava impostos als camperols per usar-les.

El comerç, per tant, era molt escàs, i se'n solien encarregar mercaders ambulants que es desplaçaven entre els senyorius.

ACTIVITAT 23. Defineix:

- a) **Senyoriu:**
- b) **Reserva senyorial:**
- c) **Masos:**

ACTIVITAT 24. Explica el perquè d'aquestes afirmacions:

- a) **La producció agrària era escassa.**
- b) **El comerç era escàs.**
- c) **Els camperols havien de pagar impostos al senyor.**
- d) **El senyoriu era autosuficient.**

3. UNA SOCIETAT DIVIDIDA EN ESTAMENTS

La societat feudal era **estamental**; és a dir, es dividia en ordes, estaments o grups socials a què es pertanyia per naixement, excepte en el cas del clergat. Els estaments eren tres, i cada un exercia una funció social:

- La **noblesa** guerrejava i defensava la societat.
- El **clergat** orava per la salvació de la humanitat.
- Els **treballadors** realitzaven les tasques necessàries per a mantindre i alimentar els altres dos grups. Majoritàriament eren camperols lliures o serfs, que juntament amb els escassos artesans i comerciants constituïen el gros de la població.

La noblesa i el clergat eren estaments privilegiats ja que no treballaven, no pagaven impostos, gaudien de lleis especials i ocupaven en exclusiva certs càrrecs. Els treballadors, en canvi, no tenien privilegis.

LES RELACIONS DE DEPENDÈNCIA

En l'època feudal, les persones estaven unides entre si per relacions de dependència personal. Però aquestes relacions eren diferents segons l'estament al qual es pertanyia.

- Les relacions vassallàtiques s'establien entre el senyor, que podia ser el rei o un gran noble o eclesiàstic, i el vassall, generalment un altre noble de menor categoria.

Eren pactes d'aliança militar a canvi de concessions econòmiques. Es duïen a terme en una cerimònia solemne, coneguda com acte de vassallatge, a la qual assistien familiars i parents. Aquesta cerimònia constava de dues parts: l'homenatge i la investidura.

- En l'**homenatge**, el vassall, agenollat, introduïa les mans en les del senyor i n'acceptava ser el vassall. Després, li jurava fidelitat i es comprometia a no perjudicar-lo i a prestar-li ajuda militar i consell.
- En la **investidura**, el senyor lliurava al nou vassall un símbol del benefici que li concedia, com un grapat de terra, una vara, un anell o, en el cas dels bisbes, un bàcul. En la majoria dels casos, aquest benefici era un feu; és a dir, una gran extensió de terra que assegurava el manteniment del vassall i el dret de governar-la.

Les **relacions de servitud** s'establien entre els camperols i els senyors.

El **senyor** donava als camperols protecció, justícia i permís per a treballar la terra. A canvi, el **camperol** estava obligat a treballar la reserva senyorial, lliurar-li una part de la collita i pagar els anomenats drets senyorials.

**ACTIVITAT 25. Elabora una piràmide sobre la societat estamental.
Ha d'incloure els membres de cada estament i les funcions que
exercien.**

4. LES ACTIVITATS DE L'ESGLÉSIA

La societat feudal era profundament religiosa. L'Església hi predicava la doctrina cristiana i administrava els sacraments. Però també influïa en altres àmbits de la vida diferents al religiós.

– En el **terreny polític**, intervenia en els assumptes dels regnes cristians, aconsellava els reis i arbitrava en les seues disputes.

També frenava la violència a través de la «pau de Déu», que prohibia atacar persones o llocs indefensos; i la «treva de Déu», que prohibia fer la guerra en diumenges, dies de festa i en certes èpoques de l'any.

– En el **terreny econòmic**, l'Església era un estament privilegiat que no pagava impostos, posseïa grans feus i rebia donacions. També tenia dret al delme, o desena part de totes les collites.

– En el **terreny social**, controlava el comportament de les persones i el compliment de les obligacions religioses. També assistia pobres i malalts, arreplegava els orfes, refugiava els perseguits i hostatjava els pelegrins. Les campanes de les esglésies i dels monestirs, fins i tot, regulaven les hores de treball i descans, i eren la referència més habitual per a mesurar el temps.

– En el **terreny cultural**, l'Església organitzava l'ensenyança i finançava nombroses obres d'art.

ACTIVITAT 26. Realitza un esquema sobre les activitats de l'Església.

5. EL ROMÀNIC

Les escultures i pintures romàniques van tindre com a destí principal les esglésies. La seua funció era ensenyar la doctrina cristiana a través d'imatges al poble, majoritàriament analfabet.

Aquesta **funció** explica per què les figures no busquen la bellesa ni el realisme, sinó l'expressivitat o la comunicació clara del missatge que volen transmetre. Com que aquest missatge és etern i intemporal, les figures són rígides, allargades, impassibles i, en certa manera, antinaturals.

Els **temes** principals són escenes de l'Antic Testament i de la vida de Crist, llegendes de sants, i les virtuts i els pecats. També s'hi representen ben sovint els temes relacionats amb la fi del món, entre els quals destaca el Judici Final presidit pel pantocràtor o Déu Totpoderós.

L'**escultura en relleu**, realitzada en pedra, s'aplicava a l'arquitectura, on se situava a les portades d'entrada i als capitells, interiors o dels claustres. En tots els casos, les representacions segueixen la «lleï del marc», és a dir, adapten la seua forma al marc que les conté, i tendixen a omplir-ne tot l'espai.

L'**escultura exempta** es realitzava en fusta policromada o en ivori i els temes eren poc variats. El **Crist crucificat** està clavat en la creu amb quatre claus, corona de rei, llarga vestidura i sense expressió de patiment o dolor. La **Mare de Déu** es representa com a tron de Déu, asseguda, sostenint el xiquet sobre els genolls i sense relació maternal amb ell.

La pintura es realitzava al fresc, sobre els murs interiors de les esglésies; o sobre taules recobertes amb una capa d'algeps, col·locades davant de l'altar (frontals d'altar). També les miniatures, que il·lustraven els llibres, van aconseguir un gran desenvolupament.

Es caracteritza per ser una pintura lineal, en la qual predomina un gruixut dibuix negre; per l'ús de colors plans i uniformes, amb predomini del blau i del roig, i pel desinterés en la representació del volum de les figures o la profunditat de l'espai.

ACTIVITAT 27. Defineix:

a) Escultura exempta:

b) Lleï del marc:

c) Pantocràtor:

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

TEMA 4. AL-ÀNDALUS

1. AL-ÀNDALUS. L'ISLAM A LA PENÍNSULA IBÈRICA

L'any 711, una reduïda tropa d'àrabs i berbers va travessar l'estret de Gibraltar al comandament de Tariq, lloctinent de Mussa, el governador musulmà del nord d'Àfrica. La seua intenció era realitzar un saqueig. Però la fàcil derrota del rei visigot Roderic en la batalla de **Guadalete** (711) els va animar a prosseguir el seu avanç.

L'**ocupació de la Península** va ser ràpida i sense a penes resistència. Les causes van ser la superioritat militar musulmana; els conflictes interns dels visigots; i el suport prestat als invasors per grups descontents, com els jueus o els nobles visigots, que es van rendir a canvi de mantindre les propietats.

L'avanç musulmà es va detindre a les zones muntanyoses del nord, on van sorgir alguns nuclis de resistència cristiana i els musulmans van ser rebutjats pels àsturs en la batalla de **Covadonga** (722). Des de la península Ibèrica, van llançar atacs al sud de França, fins a ser derrotats pels francs en la batalla de **Poitiers** (732). Després d'aquesta, es van replegar al sud dels Pirineus.

Els musulmans van anomenar al-Àndalus el territori peninsular conquerit. Inicialment el van organitzar com un emirat, o província dependent políticament i religiosament del califat omeia de Damasc, la capital del qual es va establir a Còrdova.

L'EVOLUCIÓ D'AL-ÀNDALUS FINS AL 1031

L'emirat independent (756-929) L'any 755, va arribar a la Península el príncep omeia Abd al-Rahman I fugint del destronament i matança de la seua família pels abbàssides. Després de derrotar l'emir d'al-Àndalus, es va proclamar emir independent el 756. Aquest títol implicava la seua independència política dels califes abbàssides de Bagdad, encara que va continuar reconeixent-ne l'autoritat religiosa.

En aquesta època, al-Àndalus va patir nombrosos **conflictes**. Els cristians del nord van prendre Zamora.

Els francs van conquerir Girona i Barcelona, i van crear la Marca Hispànica, una província fronterera al sud dels Pirineus. Finalment, també es van revoltar els muladíes o conversos a l'islam, que se sentien discriminats per la minoria àrab.

El califat de Còrdova i els regnes de taifes (929-1031)

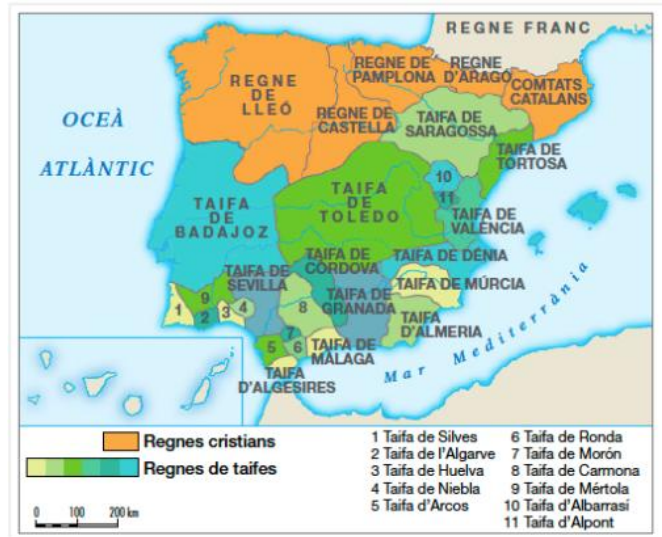
L'any 929, **Abd al-Rahman III** va trencar la dependència religiosa de Bagdad i es va proclamar califa o «Príncep dels Creients». Amb ell es va iniciar el

període de major esplendor política i cultural d'al-Àndalus. Abd al-Rahman III va reorganitzar l'exèrcit, va posar fi a les revoltes interiors i va realitzar expedicions de càstig contra els estats cristians peninsulars, als quals va obligar a pagar tributs. En aquesta època, Còrdova es va convertir en la principal ciutat d'Occident

Al-Hakam II va continuar el floriment cultural. El seu successor, **Hisam II**, va delegar el govern en **Almansor**, un cabdill militar que va arribar a saquejar Barcelona i Santiago. Però a la seua mort, el 1002, el califat va entrar en una greu crisi política davant de la falta d'autoritat dels califes.

El califat es va mantindre oficialment fins al 1031. En aquesta data, els governadors de les províncies es van declarar independents, i el califat es va desintegrar en vint-i-huit xicotetes taifes o regnes independents que van subsistir fins al 1086.

ACTIVITAT 29. Explica la diferencia entre un emirat, un emirat independent i un califat.

ACTIVITAT 30. Fixa't en els mapes i respon:

a) Fins on s'estenia el domini musulmà l'any 732?

b) Quines conquestes van realitzar Tariq i Mussa fins a l'any 714?

c) Per què va ser tan ràpida la conquesta musulmana?

d) Quins territoris havien recuperat els cristians en el segle X?

e) Escriu els itineraris que va seguir Almansor per als saquejos de Santiago i Barcelona.

2. L'ORGANITZACIÓ POLÍTICA I ECONÒMICA D'AL-ÀNDALUS

El **govern** d'al-Àndalus va estar en mans d'emirs i califes que en concentraven tot el poder polític, dirigien l'administració, la política exterior i l'exèrcit, i administraven justícia. Els califes van exercir també el poder religiós.

Ambdós es van ajudar de **funcionaris**, entre els quals van destacar l'**hachib**, o primer ministre, que controlava l'administració i les finances, i els **visirs**, que aconsellaven l'emir o el califa en un consell denominat **maswar**.

L'**administració** del territori es va organitzar en províncies o **cores**, que constaven d'una capital i d'un territori circumdant. En cada una hi havia un governador o **valí**, i jutges o **cadis**.

El control del territori es completava amb el cobrament d'impostos, que eren més alts per als no musulmans; i amb un exèrcit poderós format en gran part per mercenaris.

LES ACTIVITATS AGRÀRIES

L'**agricultura**, com en tot l'Imperi islàmic, va ser la base de l'economia d'al-Àndalus.

- En les **terres de secà** es cultivaven productes tradicionals del medi mediterrani, com els cereals, la vinya i l'olivera.
- En les **terres de regadiu** es van obtenir productes d'horta i se'n van introduir d'altres procedents d'Orient, com la canya de sucre, l'arròs, la taronja, la llima, el safrà, el cotó i la morera.

Els musulmans van ampliar la superfície regada amb la creació d'embassaments, séquies, pous i sènies; i van millorar l'aprofitament de la terra mitjançant l'ús d'adobs i la reducció del guaret. Gràcies a això, va augmentar la producció agrícola i es va diversificar l'alimentació.

El sector primari es completava amb la **ramaderia**, que es va centrar en la cria de corders, cavalls i cucs de seda; i la **pesca**. La **mineria**, va explotar metalls com el ferro, el coure, el plom, l'or, la plata, el mercuri i l'estany; però també van ser importants les mines de sal.

LES ACTIVITATS URBANES

Les activitats econòmiques principals de les ciutats van ser l'artesania i el comerç.

- En l'**artesania** es van fabricar teixits de cotó, lli, seda i brocats. També es van realitzar objectes de ceràmica i vidre; es van treballar l'ivori, el cuir i la fusta, i es va fabricar pergamí, paper i paper. Aquest últim va ser introduït pels musulmans a la Península.
- El **comerç** es va veure afavorit per l'encunyació de monedes d'or (dinar) i de plata (dirhem). L'**interior** es realitzava als socs o mercats de cada ciutat. L'**exterior** es va potenciar per la situació estratègica d'al-Àndalus entre Europa i l'Àfrica. Els mercaders andalusins van vendre per tota la Mediterrània aliments, matèries primeres i els productes elaborats a les ciutats. I van portar d'Orient productes de luxe, com espècies; del nord d'Àfrica, or, ivori i esclaus negres; i de l'Europa cristiana, esclaus blancs.

ACTIVITAT 31. Explica quines diferències hi havia entre aquestes parelles de conceptes:

a) Emir i califa

b) Hachib i visir

c) Valí i cadi

ACTIVITAT 32. Contesta les següents preguntes:

a) Quins eren els principals articles de comerç que es fabricaven a Al-Àndalus?

b) Quins articles es potaven de fora? D'on procedien?

3. SOCIETAT MUSULMANA

En la societat d'al-Àndalus van conviure diferents grups ètnics, religions (islàmica, cristiana i jueva) i nivells econòmics i de poder. D'acord amb aquest últim criteri, s'hi distingien dos grups.

– L'**aristocràcia** o **jassa**. Incloïa un grup reduït format per la família del califa i els **àrabs** conqueridors, uns 50 000. Ocupaven els alts càrrecs i posseïen extenses propietats.

– La **massa de la població** o **amma**. Constituïa la resta de la societat, i incloïa els camperols i els habitants de les ciutats. Majoritàriament estava formada per l'antiga població hispanovisigoda, que en alguns casos va mantindre la religió i costums cristians (**mossàrabs**); però, en general, va acabar adoptant la religió i costums musulmans (**muladís**). S'hi sumava una minoria integrada pels conqueridors **berbers**, procedents del nord d'Àfrica; els **jueus**; i els **esclaus**, pagans o convertits a l'islam.

ACTIVITAT 33. Per què la societat d'Al-Àndalus era diversa?

4. NUCLIS DE RESISTÈNCIA CRISTIANS

Després de la conquesta musulmana, a les àrees muntanyoses de la serralada Cantàbrica i dels Pirineus es van formar nuclis cristians de resistència. Amb el temps, aquests nuclis es van convertir en regnes i estats independents, i van sostindre amb els musulmans una contínua lluita coneguda com Reconquesta.

EL NUCLI CANTÀBRIC

El **regne d'Astúries** es va formar a principis del segle viii a la serralada Cantàbrica. Allí, els àsturs de la zona, juntament amb refugiats visigots dirigits pel cabdill **Pelai**, van derrotar els musulmans a **Covadonga** (722). Els successors de Pelai van establir la capital a Oviedo (808) i van ampliar el regne que, en els temps d'**Alfons III**, s'estenia des de Galícia i la capçalera de l'Ebre fins al Duero.

El 914, **Ordoni II** va traslladar la capital a Lleó. Així es va originar el **regne de Lleó**, que va haver d'enfrontar-se als atacs musulmans i al desig d'independència del comtat de Castella, que el 1030 es va incorporar a Pamplona. **Ferran I** va heretar un poc més tard el comtat de **Castella** i el va convertir en regne independent (1035). Després, va derrotar el rei de Lleó, Beremund III (1037), es va annexar el territori lleonés i va formar el regne de **Castella i Lleó**.

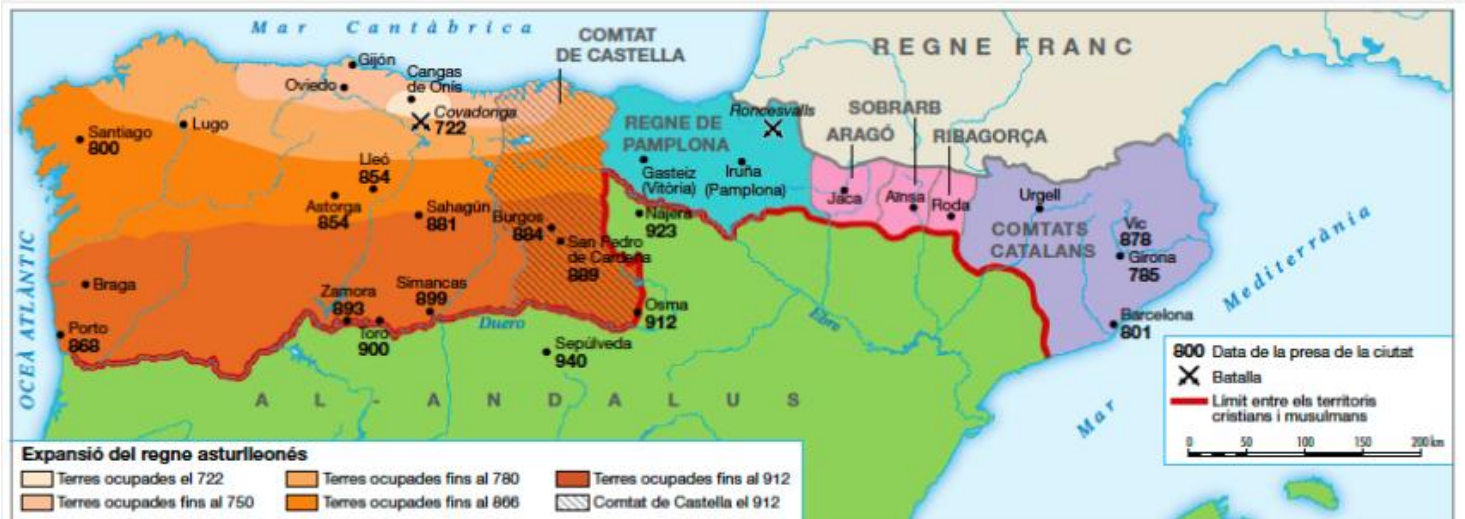
ELS NUCLIS PIRINENCs

Als Pirineus, es van constituir nuclis de resistència a Pamplona, Aragó i Catalunya. Aquests nuclis van haver d'enfrontar-se pel sud als atacs musulmans, i pel nord als francs.

– El **regne de Pamplona** va nèixer als Pirineus occidentals. Allà, els vascons van aconseguir alliberar-se del domini musulmà i de la influència franca després de la batalla de **Roncesvalls** (778), i van iniciar la seua expansió per la Rioja. El regne va aconseguir la seua major esplendor a principis del segle xi amb **Sanç III el Gran**, que va heretar el comtat d'Aragó i va incorporar el de Castella i els territoris de Sobrarb i Ribagorça. Però a la seua mort, el 1035, va dividir el regne entre els fills; amb això, els comtats de Castella i Aragó es van convertir en regnes independents.

– El **nucli d'Aragó** va sorgir als Pirineus centrals. Fins a l'any 820 va estar dominat pels francs; i després va passar a dependre del regne de Pamplona (940). Però, després de la mort de Sanç III el Gran, el seu fill **Ramir I** va heretar el comtat i el va convertir en un regne independent.

– Els **comtats catalans** van sorgir als Pirineus orientals. Aquesta zona, en la segona meitat del segle VIII, va passar a les mans dels francs, que hi van formar la **Marca Hispànica**, una província fronterera al sud dels Pirineus, i la van dividir en comtats. En la segona meitat del segle IX, el comte **Guifré el Pilós** va reunir els comtats (878) i va estendre el seu territori per la plana de Vic. A finals del segle X (988), els seus successors es van independitzar, de fet, dels francs.

ACTIVITAT 34. Fixa't en el mapa i contesta:

a) Quins territoris comprenia el regne d'Astúries l'any 722? Fins on s'havia estès l'any 912? Quina relació té aquest fet amb el que va succeir el 914?

b) On se situava el comtat de Castella? Esbrina d'on prové el nom de Castella i relaciona l'explicació amb la situació geogràfica.

c) Quins nuclis de resistència es van formar a l'àrea pirinenca? Quins es van alliberar del domini franc i quins no?

5. L'ORGANITZACIÓ DELS NUCLIS DE RESISTÈNCIA

Amb el temps, el govern dels nuclis de resistència cristians va passar dels inicials caps tribals a reis hereditaris; o, en el cas català, a comtes. En aquest període, el territori conquerit als musulmans va ser escàs, bàsicament la conca del Duero, però se'n va fer necessària la repoblació, administració i defensa.

– La **repoblació** consistia a instal·lar nova població i posar en cultiu la terra arrabassada a l'islam. El sistema més usat va ser la **presura** o aprisió, és a dir, l'ocupació lliure de la terra per camperols, monestirs i nobles, que es convertien així en propietaris de la terra ocupada. Altres vegades l'organitzava el rei o el comte mitjançant **cartes de poblament**. Aquestes eren un document escrit on s'establien les normes que havien de complir els nous pobladors, el repartiment de les terres i els privilegis concedits als repobladors.

– L'**administració** del territori es va organitzar en districtes entorn de castells, governats per delegats del rei o del comte. Aquests, juntament amb els habitants del districte, tenien l'obligació de defensar-lo.

– Les **activitats agràries** van ser la base de l'economia. A les zones muntanyoses predominava la ramaderia; i a les més planes, l'agricultura de cereals, que usava el guaret.

ACTIVITATS ECONÒMIQUES

– L'**artesanía** i el **comerç** van ser molt escassos, i es van concentrar a les poques **ciutats** existents. Aquestes van tindre unes dimensions molt reduïdes en comparació amb les musulmanes. La majoria eren centres religiosos, on residia el bisbe, i el lloc on se celebrava el mercat i es venien els productes agraris de l'entorn. Amb el temps, aquests mercats van atraure alguns artesans (teixidors, sabaters, fusters, etc.), que es van instal·lar de forma permanent a la ciutat.

A principis del segle xi, les tres ciutats més importants del territori cristià peninsular eren **Santiago**, a causa de l'auge adquirit pels pelegrinatges; **Lleó**, seu episcopal i de la cort reial en algunes temporades, i **Barcelona**, on se situava el palau comtal.

SOCIETAT

A les zones conquerides als musulmans i repoblades, la societat va comptar amb nombrosos **camperols lliures**, que eren propietaris de la terra que treballaven. S'agrupaven en llogarets, i es reunien en consells oberts per a tractar els assumptes importants.

Al seu costat hi havia un grup reduït de poderosos format per la **noblesa**, que va repoblar grans extensions i va ser encarregada pels reis d'administrar i defensar el territori; i pels **abats** dels grans monestirs, que també van exercir un paper destacat en la repoblació.

ACTIVITAT 35. Definix els termes següents:

a) Repoblació:

b) Presura:

c) Carta de poblament:

ACTIVITAT 36. Reflexiona i contesta:

a) En què es diferenciava l'economia dels nuclis cristians peninsulars de l'existent a Al-Àndalus en la mateixa època?

b) En què s'assemblaven i en què es diferenciaven les ciutats musulmanes i cristianes de l'època?

c) En què es distingia la situació dels camperols a les terres peninsulars repoblades de la situació dels camperols als senyories europeus? Quin era el motiu d'aquesta diferència?

TEMA 5. LA PLENA EDAT MITJANA

EL REINAIXEMENT URBÀ

1. EL TERRITORI EUROPEU

La **plena edat mitjana** comprén els segles XI, XII i XIII. Aquest període va ser una època de prosperitat i canvis a Europa.

El feudalisme es va mantindre, però els reis van lluitar per recuperar el poder; va progressar l'agricultura; van renàixer les ciutats; va sorgir un nou grup social, la burgesia; es va renovar la cultura, i va sorgir l'art gòtic, un nou estil artístic que va aconseguir una enorme difusió al continent europeu.

A principis del segle XI, l'Europa cristiana continuava sent un mosaic d'estats i de regnes situats entre les mars del Nord, Bàltica i Mediterrània.

– El regne de **França** i el **Sacre Imperi Romanogermànic**, a Alemanya, eren les dues unitats polítiques principals de l'època. Sorgides en el segle IX, després de la divisió de l'Imperi carolingi, se situaven al centre del continent i es dividien en territoris feudals.

– Els **normands** s'assentaven al nord de l'Imperi. En el segle XI van crear regnes estables al sud d'Itàlia, Sicília i Anglaterra. Amb això, van cessar els seus atacs i van deixar de ser un perill a Europa.

– Els **musulmans** i els **cristians** es disputaven al sud d'Europa el domini de la península Ibèrica i de les terres de l'Imperi bizantí.

– Els **pobles eslaus** se situaven a l'est d'Europa, entre les mars Bàltica i Negra. S'organitzaven en principats poderosos, com el de Kíev, i mantenien intensos contactes culturals amb Bizanci.

El **rei** governava amb ajuda de la **Cúria Règia**, una assemblea composta per nobles i prelats que l'assessorava. Segons els assumptes que estractaren podia ser ordinària o extraordinària.

– A la Cúria Règia **ordinària** assistien persones pròximes al rei, com familiars i alts funcionaris de palau.

– A la Cúria Règia **extraordinària** acudien representants de la noblesa i de l'alt clergat; s'hi tractaven els assumptes més importants, com declarar la guerra, concedir ajudes econòmiques, jurar l'hereu del tron, etc.

A partir del segle XII, i sobretot del XIII, els representants d'algunes ciutats van ser nomenats a la Cúria Règia extraordinària. Així van sorgir els **parlaments** que, per convocatòria del rei, reunien representants dels tres estaments amb la finalitat principal d'aprovar el cobrament d'impostos o ajudes econòmiques. Prèviament, cada estament exposava les seues peticions al rei.

Gràcies al suport de les ciutats, els reis van refermar el seu poder sobre els senyors feudals, perquè van disposar de recursos econòmics a canvi de concedir-los certs drets i llibertats.

Els parlaments van rebre noms diferents: **Parlament**, a Anglaterra; **Estats Generals**, a França; **Dieta**, al Sacre Imperi Romanogermànic, i Corts, als regnes cristians peninsulars.

ACTIVITAT 37. Explica les diferències entre la Cúria Règia i els parlaments quant a composició i funcions.

ACTIVITAT 38. Observa el mapa i respon:

- a) Quins estats o pobles ocupaven el nord, el centre, el sud i l'oest del continent europeu?

b) On estaven situats els normands en el segle XI? Per què van deixar de ser una amenaça per a Europa?

2. ELS PROGRESSOS AGRARIS

Durant generacions, els camperols europeus havien practicat una agricultura de rendiments escassos. Aquesta agricultura es basava en l'ús de l'aladre romà, poc pesant, que a penes aprofundia al sòl i era arrossegat per bous usant un jou; i en la pràctica de la rotació biennal, que permetia mantindre la fertilitat de la terra deixant en guaret la meitat de la superfície.

L'aladre amb orelló i la rotació triennal

Entre els segles xi i xiii les activitats agràries europees van experimentar un fort creixement, a causa de la progressiva difusió d'innovacions tècniques. Les més importants van ser l'aladre amb orelló i la rotació triennal.

– L'**aladre amb orelló** de ferro, o aladre normand, permetia remoure i airejar millor la terra. Era més pesant que l'aladre romà, d'ací que necessitava rodes i que, per a arrossegar-lo, començaren a usar-se cavalls en compte de bous.

– La **rotació triennal** consistia a dividir el terreny en tres parts o fulles. En cada una rotaven cada any cereals, civada o lleguminoses, i guaret. Així només quedava sense cultivar un terç de la terra.

Altres progressos agraris

Altres innovacions tècniques aplicades a l'agricultura en aquesta època van ser l'ús de la **collera**, un collar de cuir farcit de palla usat per a unir els animals de tir a l'aladre i millorar-ne la força; i l'adopció de la **ferradura metàl·lica**, que protegia els cascos dels animals.

A més, l'ús del **metall**, més resistent que la fusta, va millorar els instruments agraris, com la dalla, la qual cosa va facilitar la sega dels cereals. I el **molí d'aigua** es va perfeccionar, perquè era més eficient que el de vent usat fins aleshores.

Les conseqüències del progrés agrari van ser variades:

- La **producció agrícola** va augmentar. Gràcies a això va millorar l'**alimentació** de la població, i Europa va experimentar un fort creixement demogràfic i va passar de 36 a 80 milions de persones entre els segles xi i xiv.
- La **superfície cultivada** es va estendre, ja que l'increment demogràfic va obligar a ampliar-la. Així, es van talar els boscos que rodejaven els llogarets per establir nous camps; es van dessecar marenys i pantans; es van guanyar terres al mar, com els polders holandesos; i es van colonitzar nous espais sense cultivar a l'Europa oriental.
- Les **ciutats** es van revitalitzar, la seua població va créixer amb rapidesa i es van convertir en centres d'intercanvi comercial i d'activitats artesanals.
- El **comerç** local i a llarga distància es va reactivar.

ACTIVITAT 39. Explica quins avantatges van aportar a l'activitat agrària les innovacions següents:

a) La rotació trienal:

b) L'aladre normand:

c) L'ús de la collera i de la ferradura:

d) La utilització del metall:

e) L'ús del molí d'aigua:

3. LES CIUTATS MEDIEVALS

A partir del segle XI es va recuperar la vida urbana a Europa. La causa principal va ser l'augment de la producció agrària, que va proporcionar més productes dels necessaris per al consum.

Així, es va fer necessari comercialitzar-ne els sobrants i canviar-los per altres articles, la qual cosa va afavorir el desenvolupament del comerç i de l'artesania. Ambdues activitats es van localitzar a les ciutats, i en van impulsar la recuperació.

El renaixement urbà va afectar en uns casos les **antigues ciutats** romanes, que havien decaïgut després de les invasions germàniques. En altres casos, van sorgir **ciutats noves** a partir de mercats establits a la vora dels castells i dels monestirs, al llarg de camins, a l'encreuament de rutes o als ports.

Al costat d'aquests mercats, es van crear barris d'artesans i comerciants, denominats **burgs**, que es van acabar rodejant d'una muralla i es van convertir en ciutats.

La paraula burg va acabar usant-se per a designar tota la ciutat. Els habitants van rebre el nom de **burgesos**, i van constituir un nou grup social, la burgesia, que no depenia del treball de la terra.

EL BURG

Els **burgs** medievals s'emplaçaven en llocs de fàcil defensa, estaven rodejats de muralles i exercien diverses funcions. Alguns van acollir la seu d'un bisbat o d'un comtat. Altres es van convertir en importants centres econòmics, on van florir l'artesania i el comerç. I molts van ser destacats centres culturals i religiosos.

Els **espais i edificis urbans** responien a aquesta diversitat de funcions. Així, els més destacats eren el **mercat**, situat en una plaça oberta; la **catedral**, símbol del poder religiós; l'**ajuntament**, símbol del poder civil, i **altres edificis**, com les cases dels gremis; les llotges, on els comerciants realitzaven els tractes; les universitats, i els hospitals.

La resta de la ciutat s'organitzava en **barris**, que tenien xicotetes places i esglésies. Cada barri estava habitat pels artesans d'un mateix ofici; i en alguns casos per certes minories, com els jueus. La majoria de les cases d'aquests barris eren de fusta, canyís i fang, la qual cosa afavoria els incendis, ja que només els nobles i els burgesos rics podien costejar mansions i palauets construïts en pedra.

Les ciutats eren majoritàriament xicotetes, perquè tenien entre 15 000 i 50 000 habitants. Els carrers eren estrets, estaven bruts i no tenien pavimentació ni clavegueram; per aquest motiu, hi proliferaven les rates i els paràsits, i eren habituals les malalties infeccioses.

ACTIVITAT 40. Explica el perquè de les afirmacions següents:

a) Les ciutats van ressorgir a partir del segle XI.

b) Els habitants de la ciutat van rebre el nom de burgesos.

c) A les ciutats eren freqüents els incendis i les epidèmies.

4. EL GOVERN I L'ECONOMIA

En un principi, les ciutats depenien dels senyors laics o eclesiàstics del lloc on s'assentaven. Els abusos dels senyors van portar els burgesos a reclamar el dret a governar-se a si mateixos. Per a això van crear associacions, anomenades comunes, que van lluitar per aconseguir dels senyors o del rei una **carta comunal** o **fur** que en garantira els drets i els permetera formar un govern autònom.

Una vegada aconseguida la llibertat, el govern de la ciutat va recaure en un **consell comunal** triat pels ciutadans. Aquest s'ocupava de la recaptació d'impostos i de l'aprovisionament i defensa de la ciutat. El consell delegava el poder executiu en magistrats, anomenats alcaldes, **jurats** o burgmestres, que es reunien en un edifici anomenat **ajuntament**. Prompte, aquests càrrecs van ser acaparats per les famílies més riques i influents, i es va constituir així un **patriciat urbà**.

ARTESANS I GREMIS

Els artesans de les ciutats treballaven en xicotets **tallers**, situats en una casa usada al mateix temps com a habitatge i botiga de venda dels productes artesanals. Els del mateix ofici s'instal·laven al mateix carrer, que en rebia el nom: sabaters, ganiveters, forners, teixidors, argenters, etc.

S'organitzaven en **gremis** o associacions d'artesans d'un mateix ofici. Els objectius del gremi eren dos: controlar la producció per a evitar la competència, regulant l'horari, les festes, els preus i la qualitat dels productes; i protegir-ne els membres, pagant quotes per a ajudar els malalts i les viudes i els orfes dels associats.

En cada gremi hi havia tres **categories**: mestre, oficial i aprenent. El **mestre** era l'amo del taller i dominava l'ofici. Per a aconseguir aquesta categoria havia de passar un examen consistent a elaborar una «obra mestra». L'**oficial** rebia un sou pel seu treball. I l'**aprenent** no cobrava i, mentre aprenia l'ofici, vivia i menjava a casa del mestre.

EL COMERÇ

A partir del segle XI el comerç es va reactivar. A aquest fet van col·laborar l'increment de la producció agrària i artesanal; l'augment dels diners disponibles, gràcies al descobriment de mines de plata; i la major seguretat dels camins, per la major estabilitat política. Els principals centres del comerç van ser les ciutats.

– El **comerç local** es realitzava als habitatges taller dels artesans i als mercats setmanals, on acudien els camperols de la comarca a vendre els excedents agraris i comprar productes artesanals.

– El **comerç a llarga distància** es duia a terme a les **fires**. En aquestes reunions de comerciants, celebrades una vegada a l'any en algunes ciutats, es venien articles procedents de llocs llunyans. Les més famoses van ser les franceses de la Xampanya, en la ruta terrestre que unia Flandes i Itàlia.

La reactivació de comerç a llarga distància va originar **nuclis comercials** pròspers on es compraven i venien productes duts per mar des de terres llunyanes. A la Mediterrània van destacar Venècia, Gènova, Florència, Pisa, Marsella i Barcelona; i al nord d'Europa Lübeck, Hamburg, Gant i Bruges. Aquesta intensa activitat mercantil va impulsar la creació d'associacions de comerciants; (hanses i guildes); els pagaments en moneda i amb lletres de canvi i l'aparició de canvistes de moneda i de banquers.

ACTIVITAT 41. Definix aquests conceptes històrics:

a) Patriciat urbà:

b) Comuna:

c) Carta comunal:

d) Gremi:

ACTIVITAT 42. Explica les diferents categories de treballadors dels gremis.

5. LA RENOVACIÓ CULTURAL I RELIGIOSA

El renaixement de la cultura es va concentrar en aquesta època a les ciutats, on es van crear escoles i universitats.

– Les **escoles urbanes** eren de dos tipus. Les **catedralícies** estaven controlades per l'Església i se centraven en els estudis religiosos. Les **municipals** eren escoles públiques, i els seus estudis van ser més variats: lectura, escriptura, comptabilitat, dret, i medicina.

– Les **universitats** van sorgir a mitjan segle xii impulsades pels bisbes i els reis. Es van organitzar com un gremi de mestres i estudiants per defensar els seus interessos. Els estudis es dividien en quatre especialitats o **facultats**: Arts Liberals, Medicina, Dret i Teologia. L'ensenyament era en llatí i seguia un mètode, l'escolàstica, que consistia a llegir un text, plantejar un problema,

discutir-hi i adoptar una decisió. Les universitats medievals més famoses van ser les de París, Oxford i Bolonya.

En la plena edat mitjana, l'Europa cristiana va defensar la seua fe. Enfront dels musulmans, a través de les croades; i enfront de les heretgies, per mitjà de la Inquisició i dels ordes mendicants.

CROADES I ORDES MILITARS

Les **croades** eren expedicions militars organitzades per a expulsar els musulmans dels Llocs Sants; és a dir, d'aquells territoris on havia transcorregut la vida de Crist. Van ser convocades pel papa, i hi van participar cavallers i combatents dels diversos regnes cristians. La primera va ser convocada pel papa Urbà II en ocasió del Concili de Clermont, el 1095. En conjunt, entre els segles XI i XIII, es van realitzar huit croades de resultats dispars.

La defensa del territori conquerit pels croats a Terra Santa i la protecció dels pelegrins que acudien a visitar-los es van encomanar als **ordes militars**. Eren milícies de caràcter religiós i militar els membres de les quals estaven subjectes als vots d'obediència, pobresa i castedat. Hi van destacar l'Orde del Temple, l'Orde dels Hospitalaris i l'Orde del Sant Sepulcre.

INQUISICIÓ I ORDES MENDICANTS

En els segles XII i XIII van sorgir diverses heretgies, o doctrines contràries a les ensenyances de l'Església. Algunes van originar moviments religiosos importants, cas dels valdesos i dels albigesos o càtars, que es van estendre, sobretot, per França.

Per a combatre-les, l'Església va crear el 1230 el **Tribunal de la Inquisició**, que jutjava els delictes contra la fe. A més, va intensificar la predicació per part de nous ordes religiosos, com els dominics i els franciscans, que predicaven a les ciutats i vivien de les almoines. Per això es coneixen com **ordes mendicants**.

ACTIVITAT 43. Definix els termes següents i explica la relació que hi ha entre aquests:

a) Croada, Terra Santa i ordres militars:

[illegible][illegible][illegible]

TEMA 6. LA PENÍNSULA IBÈRICA

ENTRE ELS SEGLES XI I XIII

A partir de l'any 1031, després del final del califat de Còrdova, al-Àndalus va iniciar una progressiva decadència política i territorial. Aquesta situació la van aprofitar els estats cristians del nord peninsular per a expandir-se cap al sud i estendre'n el territori.

Durant aquesta època, l'evolució d'al-Àndalus va passar per tres períodes: els regnes de taifes i la dominació almoràvit i almohade.

ELS REGNES DE TAIFES (1031-1085)

Cada regne taifa comprenia una ciutat principal i el territori dels voltants, i va estar dominat per un determinat grup ètnic:

- Els **àrabs**, a Còrdova, Sevilla, Badajoz, Toledo, Saragossa i Múrcia.
- Els **musulmans** d'origen eslau, a l'est peninsular.
- Els **berbers**, a Màlaga i Sevilla.

Els estats cristians del nord van aprofitar-ne la debilitat, primer, per a cobrar-los tributs o pàries a canvi de la pau; i, després, per a atacar-los. Així, Alfons VI de Lleó va conquerir Toledo (1085).

ELS ALMORÀVITS (1085-1144)

Després de la conquesta de Toledo, els reis de les taifes, tement desaparèixer, van demanar ajuda als almoràvits, berbers nòmades que a principis del segle xi havien format un gran imperi al nord d'Àfrica, amb capital a Marràqueix.

Els almoràvits van entrar a la Península el 1086 i, aquest mateix any, van derrotar l'exèrcit d'Alfons VI de Lleó en la **batalla de Sagrajas**. Després, van imposar el seu domini a al-Àndalus, que van incorporar al seu imperi africà, i van implantar un fort radicalisme religiós, que va perseguir els mossàrabs i els jueus.

El 1145, es van desintegrar en els anomenats **segons regnes de taifes**.

ELS ALMOHADES (1147-1224)

Els almohades, després de conquerir Marràqueix el 1147, van substituir els almoràvits al nord d'Àfrica. Van penetrar a la Península aquest mateix any, encara que no van aconseguir dominar tot el territori andalusí fins al 1172, durant el qual van implantar un major radicalisme religiós.

En un principi, els almohades van paralitzar les conquestes cristianes en derrotar Alfons VIII de Castella a **Alarcos** (1195). Però després, van ser derrotats en la batalla de **Las Navas de Tolosa** (1212), que va permetre l'avanç cristià per la vall del Guadalquivir.

Des del 1238, i fins a la seua desaparició el 1492, el territori andalusí va quedar reduït al **regne nassarita de Granada**.

– **L'art dels primers regnes de taifes** es va caracteritzar per l'ús de materials pobres, com la rajola; l'ús de l'algeps en revestiments decoratius; i la utilització d'arcs molt variats, com mixtilinis i de ferradura apuntada. Les realitzacions artístiques principals d'aquest període van ser el **palau de l'Aljaferia** de Saragossa, amb una rica decoració; i l'**alcassaba de Màlaga**, una fortificació palatina on residien els reis i els governadors.

– Els **almohades** van impulsar una arquitectura senzilla i austera. Les principals realitzacions artístiques van ser la **Giralda de Sevilla**, minaret de la mesquita major de la ciutat decorada amb la típica xebka o xarxa de rombes almohade, i la **Torre de l'Or**, edifici defensiu poligonal, rematat en merlets, situat a la vora del Guadalquivir.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

ACTIVITAT 46. Quin tipus d'edificis es van construir durant les dominacions taifa, almoràvit i almohade?

2. AVANÇ DELS REGNES CRISTIANS

Durant els segles XI, XII i XIII, els estats cristians peninsulars es van consolidar com a regnes. Castella i Aragó en van estendre considerablement el territori cap al sud, aprofitant els problemes interns dels musulmans. L'avanç de Navarra, en canvi, es va quedar bloquejat, en no tindre frontera amb els musulmans.

ELS REGNES DE CASTELLA I LLEÓ

Castella i Lleó es va consolidar com un regne únic el 1230, quan **Ferran III** va unir definitivament ambdós territoris, que fins aleshores havien passat per diversos moments d'unió i separació. L'expansió territorial va passar per diverses etapes:

- **En el segle XI** va arribar fins al Tajo, després de la presa de Toledo per Alfons VI (1085).
- **En el segle XII** es va conquerir Conca (1177).
- **En el segle XIII**, després de la derrota dels almohades a Las Navas de Tolosa, s'hi van incorporar Extremadura, la vall del Guadalquivir, –on **Ferran III** va prendre Còrdova (1236), Jaén (1246) i Sevilla (1248), i el seu fill **Alfons X**, Cadis (1265)–, i el regne de Múrcia.

Amb això, el territori d'al-Àndalus va quedar reduït al regne nassarita de Granada.

ELS ESTATS I REGNES ORIENTALS

Aragó i Navarra van estar units entre 1076 i 1135. Durant aquest període, **Alfons I el Bataller** va conquerir la vall de l'Ebre, prenent Saragossa (1118), Tarazona (1119) i Daroca (1129). A la seua mort, ambdós regnes es van separar. Des d'aleshores, Aragó i els comtats catalans es van unir en la corona d'Aragó, i Navarra va quedar com a regne independent.

La corona d'Aragó

Es va formar el 1137 després del matrimoni de **Peronella**, hereva d'Aragó, amb **Ramon Berenguer IV**, comte de Barcelona. Des d'aleshores, el seu territori es va estendre en dues direccions:

– Cap a **al-Àndalus**, en el segle xii, es van conquerir Tortosa (1148), Lleida (1149) i Terol (1171); i en el segle xiii, **Jaume I** va incorporar Mallorca (1229-1231) i València (1238), que es van integrar com a regnes nous dins de la corona d'Aragó.

– Cap a la **Mediterrània**, es va conquerir l'illa de Sicília (1282).

El regne de Navarra

Després de separar-se d'Aragó, va patir els intents d'annexió de Castella i Aragó. Per a evitar-ho, des de mitjan segle xiii es va vincular a França mitjançant aliances matrimonials.

Després de la conquesta de Calahorra (1045) no va poder prosseguir la seua expansió territorial, en quedar bloquejada entre Aragó i Castella i quedar-se sense frontera amb els musulmans.

El regne de Portugal

Portugal es va independitzar de Lleó el 1143. A partir d'aquest moment va iniciar la seua pròpia expansió territorial cap al sud. El 1147, **Alfons I Henriques** va ocupar Lisboa i va portar la frontera del regne al riu Tajo.

L'expansió va acabar en el segle xiii, després de l'ocupació per **Alfons III** de l'Algarve, la regió més meridional de Portugal.

ACTIVITAT 47. Relaciona cada monarca amb el regne corresponent i amb els territoris conquerits:

MONARQUES		REGNES		TERRITORIS
ALFONS VI		CASTELLA I LLEÓ		MALLORCA
FERRAN III		NAVARRA I ARAGÓ		TOLEDO
ALFONS X		LLEÓ I CASTELLA		SARAGOSSA
ALFONS I EL BATALLER				CÒRDOVA
JAUME I		CORONA D'ARAGÓ		VALÈNCIA
				SEVILLA

3. GOVERN I ADMINISTRACIÓ

El govern dels estats peninsulars va recaure en reis. Aquests, en teoria, tenien àmplies atribucions: el comandament de l'exèrcit; l'administració de la justícia; el dret a encunyar moneda, a cobrar impostos i a concedir títols, etc. Però a la pràctica, aquest poder es veia limitat per l'autonomia dels senyorius i de les ciutats. No obstant això, hi va haver diferències entre els diferents territoris peninsulars.

– A **Castella**, la monarquia era unitària; és a dir, estava formada per un sol regne i l'autoritat del rei era major, en considerar-se que el seu poder procedia de Déu.

– A la **corona d'Aragó**, la monarquia era federativa; és a dir, estava composta per uns quants regnes (Aragó, Catalunya, Mallorca i València) que comptaven amb les seues pròpies institucions, lleis i costums. A més, els reis van tindre menys autoritat perquè es va imposar la **teoria pactista**, segons la qual el monarca i els súbdits es comprometien a respectar els drets respectius.

CÚRIA, CORTS I CONSELLS

– Els reis, com en altres regnes europeus, es van ajudar per a governar de la **Cúria Règia** o consell reial, un organisme compost per membres dels estaments nobiliari (nobles, cavallers) i eclesiàstic (bisbes, abats i representants dels ordes militars).

– A partir de finals del segle xii a Lleó, i en el segle xiii en els altres regnes peninsulars, els reis van incorporar a la Cúria Règia els burgesos rics designats per les ciutats. Així van nàixer les **Corts**, assemblees formades per representants dels tres estaments.

A **Castella**, les Corts eren úniques per a tot el regne, i es limitaven a aprovar nous tributs i l'alteració del valor de la moneda. A la **corona d'Aragó**, cada regne tenia les seues Corts, excepte Mallorca; i van tindre més poder, ja que el rei havia de sotmetre les noves lleis a la seua aprovació. A **Navarra**, les Corts van rebre el nom francès de Tres Estats i van vetlar també per la defensa dels furs i privilegis de cada estament.

– Amb el naixement de les Corts, la funció d'aconsellar el rei va passar en tots els regnes a altres organismes, els **consells**.

ADMINISTRACIÓ TERRITORIAL

L'**administració territorial** era molt complexa. El rei controlava directament només els seus propis senyorius, anomenats de **reialenc**; i els nobles i els eclesiàstics gaudien d'autonomia en els seus.

Les **ciutats** també posseïen una àmplia autonomia econòmica i un govern propi. Aquest govern va recaure, primer, en el **consell** o assemblea de veïns; després, va passar a les mans d'un grup reduït de persones, format a Castella per la noblesa ramadera (cavallers vilans) i a Catalunya pels grans comerciants i artesans.

ACTIVITAT 48. Explica les diferències entre:

a) Los monarquies unitària i federativa.

b) Els senyorius de reialenc i nobiliaris.

ACTIVITAT 49. Contesta de forma breu a aquestes preguntes:

a) Com van nèixer les Corts?

b) En què es diferenciaven les de Castella, Aragó i Navarra?

4. LA REPOBLACIÓ

Els extensos territoris conquerits als musulmans en aquest període van ser **repoblats** amb població cristiana. Per a això, el sistema anterior de la presura o ocupació lliure de la terra va ser substituït per sistemes de repoblació organitzats pels reis o pels comtes.

En la **repoblació** de les **valls** del **Duero**, del **Tajo** i de l'**Ebre** es va acudir a la repoblació municipal. En aquest sistema, el territori conquerit es dividia en concejos o municipis, formats per una vila o ciutat murallada i un terme municipal o raval.

Cada consell rebia del rei un **fur** o llei, que recollia els deures, drets i privilegis dels seus habitants: l'ajuda militar que havien de prestar al rei, els impostos a pagar, el permís per a celebrar fires o mercats, etc. Els repobladors rebien una casa, o solar, i terres la grandària de les quals depenia de la capacitat per a fer la guerra: els cavallers que posseïen un cavall equipat per a la guerra van rebre més terres que els peons, que no en tenien.

Entre el riu **Tajo** i **Sierra Morena**, i en les altes valls dels rius Túrria i Xúquer, la repoblació es va encomanar als ordes militars. En aquestes zones, frontereres, perilloses i d'escassa població, els ordes militars, formats per monjos guerrers, van rebre extensos senyorius denominats **mestrats**. A canvi, havien de defensar el territori assignat i fomentar-ne el poblament.

A la **vall del Guadalquivir**, **Múrcia**, la **costa valenciana** i les **illes Balears**, es va emprar el **sistema del repartiment**; és a dir, el territori es va repartir de forma proporcional a la participació en la conquesta. Així, els nobles van rebre grans propietats, i la gent del comú, lots de terra xicotets.

Als musulmans que es van rendir sense lluitar se'ls va permetre romandre als ravalers urbans o al camp; mentre que a les zones que es van resistir, els vençuts van ser expulsats.

ACTIVITAT 50. Observa els dos mapes i compara l'avanç cristià amb la repoblació del territori peninsular.

5. LES ACTIVITATS ECONÒMIQUES

L'agricultura i la ramaderia van ser la base de l'economia dels regnes cristians peninsulars. Aquestes activitats es practicaven en els extensos senyorius pertanyents a la monarquia, la noblesa, el clergat i els ordes militars.

– L'**agricultura** cultivava als secans cereals, vinya i olivera; i als regadius, hortalisses i fruiters.

– La **ramaderia** va aconseguir una gran importància, perquè exigia menys mà d'obra, i l'exportació de la llana proporcionava beneficis enormes als nobles i ordes militars propietaris dels ramats.

– A **Castella**, la noblesa i els ordes militars van convertir les seues terres en pastures destinades a la cria de l'**ovella merina**, en règim de **trashumància**.

Per defensar els seus interessos, els ramaders van formar el 1273 una associació, l'**Honrado Concejo de la Mesta**, reconeguda i privilegiada per Alfons X pels ingressos i els impostos pagats pels ramats transhumants.

– A la **corona d'Aragó**, la ramaderia va predominar a les terres aragoneses. En aquesta corona i a Navarra es va desenvolupar també la transhumància, encara que de menor recorregut, i va donar lloc a associacions locals de ramaders anomenades **ligallos** a la corona d'Aragó, i **mestas** a Navarra.

En la **transhumància**, els ramats d'ovelles es desplaçaven entre les pastures d'estiu situades a les àrees muntanyoses, i les pastures d'hivern de les vegues dels grans rius.

El desplaçament del bestiar es realitzava a través d'itineraris fixos, anomenats **cañadas** a Castella, **cabañeras** a Aragó i carrerades a Catalunya.

LES ACTIVITATS URBANES

Les ciutats van cobrar importància a partir del segle XI gràcies a la conquesta de destacades ciutats musulmanes. Amb això, s'hi van revitalitzar l'artesania i el comerç.

L'artesania castellana i aragonesa

– A **Castella**, els artesans treballaven en tallers familiars i s'agrupaven en confraries per a l'ajuda mútua dels seus membres. Les produccions principals van ser teixits de llana, pell, ferro, vi i embarcacions als ports del Cantàbric i Sevilla.

– A la **corona d'Aragó**, els artesans es van agrupar en gremis. Produïen sobretot teixits de llana, cotó i lli; cuir; vidre; i embarcacions als ports de Barcelona, València i Palma.

El comerç i els focus comercials

El comerç es realitzava en botigues urbanes, en mercats setmanals i en fires anuals.

– A **Castella**, el comerç es va desenvolupar, primer, al llarg del Camí de Sant Jaume. Després, es va desplaçar a l'Atlàntic i es va centrar en els ports cantàbrics i d'Andalusia occidental. Els cantàbrics exportaven a Anglaterra i Flandes llana castellana, i vi i ferro bascos; i importaven teixits de luxe. Els d'Andalusia occidental exportaven oli, vi i cuir; a canvi, importaven teixits de Flandes; or i esclaus del nord d'Àfrica, i espècies de la Mediterrània oriental.

– A la **corona d'Aragó**, el principal focus comercial era Barcelona. Aquesta exportava teixits; i importava plata i blat de Còrsega, i seda, espècies i productes de luxe de la Mediterrània oriental.

ACTIVITAT 51. Compara les activitats artesanals de Castella i a la Corona d'Aragó

ACTIVITAT 52. En què consistia la transhumància i que eren les canyades?

TEMA 7. LA BAIXA EDAT MITJANA

1. LA BAIXA EDAT MITJANA A EUROPA

Tots els països europeus van patir durant el segle XIV una crisi profunda, en veure's afectats per tres grans calamitats: les guerres, la pesta i la fam.

– Les **guerres**. A Europa, la més prolongada i devastadora va ser l'anomenada Guerra dels Cent Anys (1337-1453), en la qual es van enfrontar França i Anglaterra. Als altres països europeus, i als regnes cristians peninsulars, els senyors feudals van lluitar entre si i contra el rei en guerres que van destruir el territori.

– La **pesta**. Les epidèmies de pesta van ser freqüents a l'època. La més important va ser l'anomenada **pesta negra**, ocorreguda entre 1348 i 1352 i que va afectar especialment les ciutats. Va sorgir a Àsia i es va difondre per Europa a través del comerç.

– La **fam**. Va tindre l'origen en diversos anys seguits de precipitacions elevades, que van inundar els camps, van podrir les llavors i van arruïnar les collites.

– La **població** europea va descendir de 80 a 45 milions de persones entre 1300 i 1400. A la península ibèrica, Castella, Catalunya y Mallorca van perdre entre el 25 % i el 50 % dels habitants.

– L'**economia** va decreixer. La producció agrària es va reduir, va baixar la demanda de productes artesanals i el comerç va entrar en crisi.

– La **societat** va assitir a un increment dels conflictes al camp i a la ciutat.

– L'**art** va paraitzar les construccions i va expressar el pessimisme causat per la crisi en temes macabres, como les dances de la mort.

En el segle XV es va iniciar l'eixida de la crisi. Els reis es van imposar sobre els senyors feudals; la població va començar a créixer; l'agricultura i l'artesanía es van recuperar; el comerç es va reactivar i va començar la recerca de noves rutes comercials que van conduir a grans descobriments geogràfics; es va restablir la pau social; i es va iniciar un canvi de mentalitat cap a un major humanisme.

ACTIVITAT 53. Explica quina relació va tindre la crisi del segle XIV amb els fets següents:

a) Males collites

b) Descens de la població

c) Pesta negra

d) Conflictes socials

e) Crisi del comerç

f) Guerres

g) Ruïna dels artesans

h) Danses de la mort

2. LA EDAT MITJANA A AL-ÀNDALUS

El regne nassarita de Granada, format el 1238, va ser l'únic regne musulmà que va perviure a la Península en la baixa edat mitjana.

La seua supervivència fins al 1492 es va deure a diferents **circumstàncies favorables**. Així, la seua situació geogràfica va facilitar que les muntanyes de Sierra Nevada actuaren com una muralla natural de protecció; l'obertura a la Mediterrània va afavorir el suport dels musulmans del nord d'Àfrica i un comerç florent; i la diplomàcia es va usar per a comprar la pau a Castella, a canvi del pagament de tributs o pàries.

Els **conflictes polítics** van ser constants en el regne nassarita durant tota la seua història. Aquests van ser aprofitats pels cristians per a conquerir-li xicotets territoris.

L'**economia** nassarita, en canvi, va aconseguir una gran prosperitat. Es va basar en l'extensió del regadiu, l'explotació minera, l'artesania tèxtil, en la qual la seda va jugar un paper destacat, i el comerç amb l'Àfrica musulmana i els regnes cristians peninsulars i europeus.

ACTIVITAT 54. Quines situacions favorables tenia Granada per a la seua supervivència i quina roïna?

3. LA BAIXA EDAT MITJANA ALS REGNES CRISTIANS

En el segle XIV, el territori cristià de la Península se'l repartien quatre regnes: Castella, Aragó, Navarra i Portugal. En tots aquests, la crisi del segle va aprofundir els conflictes de tota mena. Malgrat això, Castella i la corona d'Aragó van continuar l'expansió territorial.

LES TENSIONS POLÍTIQUES

En la baixa edat mitjana, els reis van intentar recuperar el poder polític perdut llevant autonomia als senyorius i a les ciutats. Per a això, es van recolzar en el dret romà, que els concedia autoritat sobre tot el regne; van crear les **audiències**, o tribunals que administraven justícia en nom del rei; van millorar la recaptació d'impostos, i es van enfrontar a la noblesa, que no acceptava la seua autoritat.

Els conflictes a Castella

Alfons XI va establir una legislació comuna per a tot el regne (Ordenamiento de Alcalá, del 1348), es va imposar a la noblesa i va retallar l'autonomia municipal. El seu fill, **Pere I**, va intentar continuar aquesta política, però l'alta noblesa es va rebel·lar i va proposar com a rei el seu germà bastard. Aquest, després d'assassinar Pere I, va accedir al tron com **Enric II**, implantar així la nova dinastia dels Trastàmara (1369), però va haver de pagar el suport de la noblesa atorgant enormes concessions. L'anarquia política es va mantindre durant part del segle XV.

Els conflictes a la corona d'Aragó i a Navarra

– A la **corona d'Aragó**, la necessitat de diners va obligar els reis a fer concessions a la noblesa i a les Corts. Per això, van acceptar la creació de la Diputació del General o **Generalitat** (1364-1365), una institució que vigilava el compliment dels acords de les Corts. El 1412, després de l'extinció de la dinastia regnant i gràcies a l'anomenat **Compromís de Casp**, va ser triat rei **Ferran d'Antequera**, de la dinastia Trastàmara.

– A **Navarra**, després d'independitzar-se de la tutela francesa en la segona meitat del segle XIV, els reis van haver d'acceptar el poder de les Corts navarreses i de la noblesa.

L'EXPANSIÓ TERRITORIAL

– **Castella** va iniciar en aquesta època l'expansió atlàntica. Va assegurar el control de l'estret de Gibraltar després de la batalla del Salado i les preses de Tarifa (1340), Algesires (1344) i Gibraltar (1462). Així evitava l'ajuda nord-africana al regne nassarita i assegurava el comerç marítim entre Itàlia i Flandes. A més, va iniciar la conquesta de les illes Canàries, amb la presa de Lanzarote (1402), seguida de les illes de Fuerteventura, La Gomera i El Hierro.

– La **corona d'Aragó** va seguir l'expansió mediterrània amb la presa dels ducats d'Atenes (1311) i Neopàtria (1319); de Sardenya (1323); i del sud d'Itàlia, on Alfons V va fundar el regne de Nàpols (1443).

ACTIVITAT 55. Contesta aquestes qüestions:

a) De quina forma van intentar els reis recuperar el poder en la baixa edat mitjana?

b) En quin dels regnes cristians peninsulars va ser menor el poder del rei i a què es va deure?

4. ECONOMIA

– En el **segle XIV**, els camps es van despoblar i la producció agrícola es va reduir a causa de les anomalies climàtiques, les contínues guerres civils i l'epidèmia de pesta.

La ramaderia, en canvi, es va incrementar en tots els regnes, ja que requeria menys mà d'obra i l'exportació de llana proporcionava enormes ingressos; sobretot, des de la introducció de l'ovella merina des del nord de l'Àfrica, que proporcionava una llana d'excel·lent qualitat.

– En el segle XV, es va recuperar la producció de cereals i es van desenvolupar cultius comercials, com l'olivera i la vinya, a Castella; i els productes d'horta i les plantes tintòries, a la corona d'Aragó..

L'**artesanía** va entrar en crisi en el segle XIV pel descens de la demanda. Després, va millorar lentament, en iniciar-se la recuperació demogràfica.

El **sector tèxtil** de la llana va ser el principal. A **Castella**, es produïen draps toscos en ciutats com Toledo, Palència, Conca i Osma; en general, la producció es dedicava al consum local. A la corona d'**Aragó**, les principals indústries tèxtils es van localitzar a Barcelona i València.

Altres sectors artesanals importants van ser les ferreries (Biscaia i Guipúscoa), perquè la introducció d'armes de foc va exigir la fabricació de peces d'artilleria; i la construcció naval, on van destacar les drassanes de Sevilla, a la corona de Castella, i les de Barcelona, a la corona d'Aragó.

El comerç exterior va ser l'activitat menys afectada per la crisi del segle XIV i va aconseguir un gran dinamisme en el segle XV.

- A **Castella**, els ports del cantàbric exportaven llana, oli, vi i ferro cap a Anglaterra i Flandes; i importaven draps de qualitat i manufactures de luxe. I els d'Andalusia occidental exportaven productes agrícoles, metalls, cuir i colorants; i importaven teixits italians i espècies.
- A la **corona d'Aragó**, el comerç català va estar lligat a l'expansió territorial aragonesa per la Mediterrània, i va mantindre el seu auge fins a mitjan segle XV. Es basava en l'exportació de productes alimentaris i teixits, i en la importació de sedes, espècies, or i esclaus.

L'activitat comercial va originar institucions públiques de crèdit, com la *Taula de Canvis de Barcelona*, fundada el 1401; i la *Taula de Canvis de València*, del 1408.

ACTIVITAT 56. Explica les causes d'aquests fets:

a) La crisi de l'agricultura i de l'artesanía en el segle XIV.

b) El desenvolupament de la ramaderia a Castella.

5. LA SOCIETAT I ELS SEUS CONFLICTES

En el **segle** **xiv**, la noblesa europea i peninsular va aconseguir augmentar els seus senyorius a costa de les concessions realitzades pels monarques febles.

El clergat va donar suport a l'autoritarisme dels reis i va conservar el seu poder econòmic. I en el tercer estat, els grups populars van patir la pressió dels poderosos al camp i a les ciutats, la qual cosa va ocasionar greus conflictes socials.

En el **segle** **xv**, la conflictivitat social va disminuir considerablement a Europa, en iniciar-se la recuperació econòmica; però a la península Ibèrica van tindre lloc destacats enfrontaments socials.

LES TENSIONS SOCIALS

Els conflictes al camp

La disminució de la producció causada per la crisi va reduir les rendes dels senyors. Aquests van tractar de compensar-se augmentant les exigències als camperols i restablint drets ja oblidats (mals usos), la qual cosa va provocar revoltes camperoles durament reprimides.

A Europa, van destacar la revolta de la Jacquerie, a França (1358); i la protagonitzada per Wat Tyler, a Anglaterra (1381). A la Península, les més destacades van ser la dels irmandiños gallecs (1431); i la dels remences catalans (1462) i dels forans a Mallorca (1450).

Els conflictes a la ciutat

A les ciutats es van incrementar les tensions entre els grups populars, la vida dels quals era difícil, i l'oligarquia o patriciat urbà, que acaparava el poder i la riquesa, i controlava el govern ciutadà.

– A **Europa**, els moviments de protesta van afectar moltes ciutats (Ypres, Bruges, Roma, etc.); encara que els més notables van ser el liderat per Etienne Marcel, a París (1358), i el dels ciompi, a Florència (1378).

– A la **Península**, les revoltes ciutadanes van estar protagonitzades per artesans empobrits, que van lluitar a Castella contra els cavallers vilans; i a Catalunya contra els rics comerciants (1463).

A les ciutats peninsulars també es van produir freqüents **ones d'antisemitisme**. La més important va ocórrer el 1391 a la vall del Guadalquivir (Sevilla, Còrdova, Jaén, etc.), des d'on es va estendre a Toledo, València i Barcelona.

ACTIVITAT 57. Realitza un quadre sobre els conflictes socials al camp i a la ciutat. Indica'n, per a cada un, les causes i les conseqüències.

6. ELS JUEUS A LA PENÍNSULA IBÈRICA

L'arribada dels jueus a la península Ibèrica es desconeix. El més probable és que no vingueren grups grans fins a l'època romana, a partir de la destrucció del temple de Jerusalem i l'inici de l'exili o diàspora fora de Palestina l'any 70 dC.

Les relacions del poble jueu amb altres pobles peninsulars es van caracteritzar per èpoques de convivència pacífica i per períodes d'intransigència religiosa cap a ells.

LA RELIGIÓ

La religió jueva es caracteritza pels trets següents:

- **El monoteisme.** Els jueus creuen en un únic déu, Jahvé o Jehovà, etern i totpoderós, creador de l'univers i de tot el que existix, que va considerar Israel com el seu poble elegit, a canvi de fidelitat i acatament de la seua llei.
- **La llei de Déu,** lliurada a Moisès al Mont Sinaí, és la Torà. Els seus preceptes van ser interpretats i explicats de manera oral pels savis jueus, fins que finalment es van recollir per escrit en el Talmud.
- **El lloc de culte** principal dels jueus era el **temple de Salomó**, a Jerusalem, on es guardava l'Arca de l'Aliança amb les taules de la llei donades per Déu a Moisès. El temple va ser destruït per Nabucodonosor II i pels romans. Des d'aleshores, la **sinagoga** va assumir les funcions de lloc de culte, estudi de la llei, i educació dels xiquets.

LA IMPORTANCIA ECONÒMICA I SOCIAL

Els jueus peninsulars es van organitzar en comunitats o aljames, que tenien els seus rabins o autoritats religioses, els seus jutges i tribunals, i els seus recaptadors d'impostos per a fer front a les seues necessitats.

Les activitats econòmiques

Les principals activitats van ser l'artesania, el comerç (xicotetes botigues i comerç entre musulmans i cristians, i comerç internacional marítim) i les finances. Quant a les finances, prompte va destacar una minoria orientada al préstec de diners amb interès, prohibit per l'Església i considerat com usura. Algunes d'aquestes activitats van introduir els jueus en la cort, com a recaptadors de tributs i tresorers.

També van exercir missions diplomàtiques gràcies al seu coneixement de l'àrab, i van exercir la medicina i la farmàcia.

Una societat, principalment urbana

- Vivien principalment en ciutats en barris denominats **jueries o calls**. Aquestes constaven d'un o diversos carrers principals, dels quals en partien altres d'estrets i en recolzada, i algunes places.

Hi destaquen les jueries de Girona, Plasència, Santa Cruz de Sevilla, Tarassona, Sagunt, Còrdova, Càceres, Tui, Toledo, Lucena, Hervás i Ribadavia.

– La **família** era patriarcal. El cap era l'home de més edat, que tenia la màxima autoritat i dirigia les oracions i les cerimònies rituals familiars. Les dones cuidaven dels fills i feien les tasques domèstiques.

Els **xiquets** eren circumcidats el huité dia de naixement; acudien a la sinagoga on aprenien a llegir i a escriure i els preceptes religiosos; i als 13 anys aconseguien la majoria d'edat. Les **xiquetes** eren educades per les mares en les obligacions rituals i deures domèstics.

ACTIVITAT 58. Explica les principals característiques de la religió jueva.

ACTIVITAT 59. Busca informació sobre aquestes festes jueves i elabora'n un resum:

a) Shàbat:

b) Péssah:

c) Sukkot:

d) Iom Kippur:

7. EL GÒTIC VALENCIÀ

El gòtic mediterrani (Comunitat Valenciana, Catalunya, Llenguadoc, Balears, Provença, etc.) es caracteritza per l'**horitzontalitat**, perquè l'altura és menor que la del gòtic francès, encara que la major amplària de les naus els dona gran equilibri i espaiositat, i per la **quasi inexistència d'arcbotants**, que fa que el pes de la volta es desplace a **contraforts interiors** que donen lloc a la construcció de **capelles** laterals.

El gòtic valencià se sol dividir en **tres períodes**:

- **Gòtic primitiu**. Segona meitat del segle XIII i segle XIV, presenta xicotetes construccions amb arcs de mig punt que sustenten cobertes de fusta a dues aigües.
- **Gòtic ple**. Fi del segle XIV i part del segle XV, amb esglésies d'una única nau amb arcs oberts i voltes de creueria simple.
- **Gòtic flamíger**. Segles XV i XVI, de gran barroquisme ornamental i pont amb el Renaixement.

ACTIVITAT 60. Quines diferències hi ha entre cada un dels tres períodes en què se sol dividir el gòtic valencià?

ACTIVITAT 61. Cerca en Internet quins son els edificis, escultures i quadres més importants del gòtic valencià.

TEMA 8. LA SOCIETAT ACTUAL

1. LES DESIGUALTATS ECONÒMIQUES

La **societat** és el conjunt de persones que viuen en un espai concret i tenen una organització de vida comuna, que els dona una identitat pròpia.

Els **elements** que componen l'organització social són l'economia o producció de béns al costat de la tecnologia o coneixements aplicats per a produir-los; les diferències socials entre els seus membres; la política o sistemes de govern, i la cultura.

Encara que existixen uns elements comuns, les societats es caracteritzen per les desigualtats socioeconòmiques i per la diversitat cultural.

EL MESURAMENT DE LES DESIGUALTATS

En el món actual existixen profundes desigualtats socioeconòmiques entre els països i entre les persones. Aquestes desigualtats tenen en la seua majoria una base històrica i s'han vist influïdes per la globalització. Per a mesurar les desigualtats, s'usen diferents índexs.

Tradicionalment, les desigualtats socioeconòmiques entre països es mesuraven quasi exclusivament mitjançant les diferències en la riquesa i en l'accés de les persones als béns materials.

Entre els indicadors usats per a mesurar la riquesa, en destaquen dos elaborats pel Fons Monetari Internacional (FMI) i el Banc Mundial (BM).

- El **producte interior brut (PIB)**, o producció total de l'economia d'un país.
- El **PIB per habitant o per càpita** resultat de dividir el PIB d'aquest país entre el seu nombre d'habitants.

En l'actualitat, el desenvolupament s'entén com benestar, o sentiment de satisfacció en la majoria de la població. Per tant, a més de la riquesa s'inclouen altres dimensions que afecten la qualitat de vida de les persones. Entre aquestes estan:

- La satisfacció de les necessitats bàsiques (alimentació, sanitat, educació) i no bàsiques (béns de consum).
- El nivell d'igualtat social o de cohesió social.
- La convivència i la participació social: llibertats, drets, participació política, seguretat.
- La qualitat del medi ambient.

Entre els índexs per a mesurar el benestar, en destaquen dos elaborats per l'ONU, basats en tres dimensions: el nivell de vida, l'educació i la salut.

- L'Índex de Desenvolupament Humà (IDH) situa els països en un nivell de desenvolupament humà molt alt, mitjà, o baix.
- L'Índex de Pobresa Multidimensional (IPM) estableix el nombre o percentatge de persones pobres.

PIB per habitant	Dòlars
Nord de l'Àfrica	4330
Àfrica subsahariana	1820
Sud d'Àsia	2390
Sud-est d'Àsia	5380
Àsia Central i el Caucas	7500
Est d'Àsia	16940
Austràlia i Nova Zelanda	63250
Oest d'Europa	44990
Est d'Europa	15740
Pròxim Orient	19730
Amèrica del Nord	56990
Amèrica del Sud	8700
Carib	5930
Amèrica Central	6750

ACTIVITAT 62. Llig amb atenció les dades de la taula i respon:

a) Quines són les tres regions mundials amb PIB per càpita més alt?

b) I les tres amb menor PIB per càpita?

c) Intenta raonar el per què d'aquestes diferències.

2. ELS TRETS SOCIOECONÒMICS

ELS ESTATS DE CREIXEMENT ELEVAT

Compten amb trets socioeconòmics avançats:

- **Elevat PIB per habitant**, basat en activitats econòmiques avançades i en la tecnologia, la informació i la comunicació. El consum de béns per les persones és també molt ampli.
- **La classe mitjana està molt estesa**. Existix un Estat del benestar en el qual la majoria de la població té accés a serveis essencials, com l'educació i la sanitat.
- **Sistemes polítics democràtics consolidats**. S'hi respecten els drets i les llibertats. La població gaudix de llibertat política.
- **Petjada ecològica alta**. No obstant això, en l'actualitat creix la preocupació pel medi ambient.

Els Estats Units, el Canadà, la majoria de la Unió Europea, Suïssa, Israel, el Japó, Austràlia i Nova Zelanda estan dins d'aquest conjunt.

ELS ESTATS DE CREIXEMENT BAIX

Presenten importants mancances socioeconòmiques:

- **Reduït PIB per habitant**, basat en activitats econòmiques tradicionals i en l'exportació de matèries primeres. La capacitat de consum de la població és baixa.
- **Les diferències socials són molt acusades**. La riquesa es concentra en una minoria; mentre que la majoria de la població no té cobertes les necessitats bàsiques.
- **Sistemes polítics autoritaris freqüents**. No s'hi solen respectar els drets i les llibertats, i hi és habitual la corrupció.
- **Petjada ecològica baixa**, encara que en l'actualitat tendix a augmentar.

Aquest grup inclou la majoria de l'Àfrica subsahariana, el centre d'Àsia i països d'Amèrica Llatina i el Carib.

ELS ESTATS DE CREIXEMENT EMERGENT

Combinen trets de desenvolupament socioeconòmic alt i baix.

– **PIB per habitant modest**, basat en l'exportació de matèries primeres i en una ràpida industrialització facilitada pels salaris baixos. Tenen una moderada capacitat de consum.

– **La classe mitjana s'ha estès** en els últims anys, però hi persisteixen grans contrastos de benestar social.

– **Sistemes democràtics recents**. A vegades, el respecte als drets i les llibertats hi és limitat.

– **Petjada ecològica en augment**, a causa del seu creixement accelerat. Aquest grup inclou el Brasil, Rússia, l'Índia, la Xina i Sud-àfrica, entre altres.

ACTIVITAT 63. Definix aquests conceptes:

a) Sistema democràtic

b) Sistema autoritari

c) Estat del benestar

ACTIVITAT 64. Busca en Internet què es la petjada ecològica i digues com es la de Espanya.

3. LES RAONS DE LES DESIGUALTATS

LES RAONS INTERIORS

Són pròpies de cada territori. S'hi han assenyalat:

- Les **condicions naturals**. Els països de desenvolupament baix se situen en la seua majoria en la zona tropical, de climes molt humits o secs i amb major freqüència de catàstrofes com huracans, inundacions, lliscaments de terra, etc.
- La **falta de recursos**. Aquests països no tenen capacitat per a explotar els seus recursos de manera competitiva, a causa de l'escassetat de capital, a la baixa formació de la població i a l'endarreriment tecnològic.
- El **desequilibri entre la població i els recursos**. L'elevat creixement demogràfic xoca amb l'escassetat de recursos disponibles, la qual cosa impedeix satisfer les necessitats bàsiques de tota la població.
- La **inestabilitat política**. Motivada per les guerres i per l'existència de governs corruptes, que frenen les inversions al país i desvien l'ajuda internacional.

LES RAONS EXTERIORS: LA DEPENDÈNCIA EXTERIOR

Es deuen a les relacions desiguals entre territoris, que originen la dependència dels uns respecte als altres.

- **En el passat**, molts dels actuals països de desenvolupament baix van ser colònies, les metròpolis dels quals van organitzar la seua economia per a l'exportació de matèries primeres i la importació de manufactures. Amb això, l'economia de les colònies va passar a dependre de les metròpolis.

Aquesta situació es va accentuar amb la Revolució Industrial i el colonialisme del segle XIX; i es va mantindre després de la descolonització a través del neocolonialisme.

- **En l'actualitat**, la dependència persisteix en alguns casos a causa de la **globalització** de l'economia, que ha provocat una divisió internacional del treball.

La producció de béns i els serveis es localitzen en els espais mundials més avantatjosos.

El **comerç** s'organitza també a escala mundial. Com que els països de desenvolupament baix exporten sobretot matèries primeres, combustibles, manufactures barates i serveis banals, i importen manufactures de major contingut tecnològic i serveis avançats, tenen un **alt dèficit comercial**. Aquest fet els ocasiona un enorme deute extern, pel qual han de pagar alts interessos.

ACTIVITAT 65. Definix:

a) Colònia:

b) Metròpoli:

c) Colonialisme:

d) Descolonització:

e) Neocolonialisme:

f) Globalització:

g) Dèficit comercial:

4. LES ACTUACIONS ENFRONT DE LES DESIGUALTATS

Les ajudes destinades al desenvolupament dels països pobres procedixen bàsicament dels governs, de l'ONU, d'algunes institucions econòmiques internacionals i de diverses ONGD.

L'AJUDA OFICIAL AL DESENVOLUPAMENT

És la contribució econòmica dels estats al desenvolupament, amb caràcter gratuït, o en millors condicions que les oferides pel mercat internacional.

El 1980 es va acordar en l'ONU destinar a l'AOD el 0,7% del PIB de cada país donant perquè resultara efectiva. Però, en l'actualitat, molt pocs països arriben a aquest percentatge, i altres han reduït l'aportació des de les crisis del 2008-2013 i de la COVID-19 el 2020.

LES AJUDES DE L'ONU

L'ONU fomenta i coordina l'ajuda als països més pobres a través de la creació d'organismes per promoure el desenvolupament i de la convocatòria de conferències internacionals a aquest efecte.

– L'any **1965** va crear el **Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD)** que treballa en 178 països i territoris per avançar en el desenvolupament, garantir que totes les persones puguin tindre una vida pròspera i protegir el planeta de la degradació.

– L'any **2015** va organitzar la **Cimera de Desenvolupament Sostenible**, que va elaborar l'**Agenda 2030**, acceptada per 193 països, que es van comprometre a aconseguir en aquest any 17 Objectius de Desenvolupament Sostenible –ODS– posar fi a la pobresa extrema, combatre la desigualtat i solucionar el canvi climàtic. Per comprovar els avenços realitzats, se'n realitza un informe anual i se celebren reunions per examinar el que s'ha aconseguit.

– També el **Fons Monetari Internacional** i el **Banc Mundial** –organismes dependents de l'ONU– concedixen crèdits per a projectes de desenvolupament, encara que a costa d'ajustos econòmics i d'un augment de l'endeutament.

LES ONGD

Les **Organitzacions No Governamentals per al Desenvolupament (ONGD)** són organitzacions supranacionals, no vinculades a cap estat, que gestionen les aportacions desinteressades de la ciutadania per afavorir el desenvolupament dels països més pobres.

Els membres són voluntaris que treballen en projectes concrets –fam, malalties, analfabetisme–; o presten ajuda en situacions d'emergència, com guerres i catàstrofes naturals.

Entre aquestes es troben Acció Contra la Fam, Intermón Oxfam, Mans Unides, Metges del Món, etc.

[illegible]

A la Terra hi ha una gran varietat d'àrees o regions culturals. Són territoris caracteritzats per posseir uns trets culturals similars, que conferixen a les persones un sentiment d'identitat o de pertinença a aquesta cultura. Entre aquests trets destaquen l'idioma, la religió i els costums. No obstant això, les cultures no són homogènies; dins d'aquestes es troben grups o subcultures que formen part de la seua diversitat interna.

- **L'Amèrica anglosaxona o Amèrica del Nord.** És una regió on predominen la llengua anglesa —encara que també es parlen l'espanyol i el francès— i la religió cristiana protestant. En l'actualitat, avança cap a convertir-se en una societat multicultural, donada l'elevada immigració que experimenta.
- **L'Amèrica Llatina i el Carib.** És una regió d'enorme diversitat ètnica i cultural resultant del mestissatge produït entre la població nativa, els colonitzadors europeus i la migració forçosa d'esclaus africans. Hi predominen els idiomes

espanyol i portugués. I la religió majoritària és la catòlica. A més, hi sobreviuen llengües, costums i tradicions natives i d'origen africà.

REGIONS CULTURALS DE L'ÀFRICA

- El **Magrib**. Posseïx una relativa homogeneïtat cultural, basada en el predomini de la llengua àrab i de la religió musulmana; encara que existix un xicotet percentatge de parla berber.
- L'**Àfrica subsahariana**. És una regió de gran diversitat cultural, on es parlen diferents idiomes –francés, anglés, àrab i idiomes africans–, i les religions natives conviuen amb la musulmana i la protestant.

REGIONS CULTURALS D'EUROPA

- **Europa del nord**. És una regió on predominen les llengües d'origen germànic o escandinau. La religió majoritària és la cristiana protestant.
- **Europa occidental**. Compta amb llengües romàniques derivades del llatí –francés–; i llengües germàniques, com l'alemany. Les religions dominants són les cristianes protestant i catòlica.
- **Europa del sud**. És una regió on predominen les llengües romàniques derivades del llatí –espanyol, portugués i italià–, i la religió cristiana, especialment catòlica.
- **Els Balcans i Europa oriental**. Presenten una gran diversitat lingüística. I també religiosa: hi predomina el cristianisme ortodox, però la religió musulmana hi té també una presència important.

REGIONS CULTURALS DEL PRÒXIM ORIENT I ÀSIA

- **Pròxim Orient o Orient Mitjà**. És una regió on predominen la llengua àrab i la religió musulmana, dins de la qual existixen diferents confessions. En aquesta zona es troba també l'estat d'Israel, on l'idioma és l'hebreu i la religió és el judaisme.
- **La Rússia asiàtica**. Engloba pobles molt diferents. La diversitat lingüística és enorme –existixen llengües d'origen indoeuropeu, turc, mongol i sinotibetanes–. L'islam n'és la religió dominant.
- **El sud d'Àsia**. Està integrat per l'Índia i altres països. Té nombroses llengües d'origen indoeuropeu i dravídic, sent les més parlades l'hindi i l'anglés. La religió majoritària és l'hinduisme.
- **El sud-est asiàtic**. És una regió on conviuen pobles malais, asiàtics orientals i austronesis. Té la major diversitat religiosa i lingüística, atés que cada país parla el seu propi idioma.
- **L'Extrem Orient**. És una regió molt diversa lingüísticament, amb presència de diferents idiomes. La religió majoritària és el budisme, encara que conviu amb el taoisme, el confucianisme i les religions tradicionals locals.

REGIONS CULTURALS D'OCEANIA

– **Australàsia.** Composta per Austràlia, Nova Zelanda i la Micronèsia, és una regió la cultura nativa de la qual és la maori, però, a causa de la colonització britànica, té trets culturals afins als europeus. L'idioma principal és l'anglès, encara que hi ha nombroses llengües locals. La religió majoritària és la cristiana protestant.

ACTIVITAT 67. Tria un país pertanyent a l'àrea cultural de cada continent, busca i fes un resum dels principals trets de la seua cultura.

This image shows a full page of blank, lined paper. It features approximately 28 horizontal blue or grey lines spaced evenly apart, typical of notebook paper. The lines extend across the entire width of the page, leaving small margins at the top and bottom. There are no vertical lines, text, or other markings on the page.

TEMA 9. UN MÓN DE CIUTATS

1. CIUTAT I URBANITZACIÓ

No hi ha una definició de ciutat acceptada universalment, ja que els criteris adoptats per a definir-la són diferents en cada país.

Per això, seguint les recomanacions de l'ONU, se sol adoptar un criteri mixt. Així, una ciutat és un nucli de població que compta amb nombrosos habitants i una edificació densa i en altura; exercix funcions principalment industrials i terciàries; i estén la influència més enllà del propi territori.

EL CREIXEMENT DE LES CIUTATS

Des de la seua aparició fa uns 7500 anys a Mesopotàmia, Egipte i l'Índia, les ciutats han anat creixent fins a concentrar en l'actualitat un poc més de la meitat de la població mundial (56 % el 2021).

El ritme d'aquest creixement ha sigut, no obstant això, molt desigual.

– **Fins mitjan segle xx** la població urbana va créixer lentament, atés que en tot el món predominaven les activitats agràries.

– **Entre 1950 i 1975**, va tindre lloc una autèntica explosió urbana, ocorreguda en dates diferents segons els països.

Als **països de desenvolupament alt** actuals es va iniciar a la fi del segle XVIII, i va aconseguir el seu màxim entre 1950 i 1960.

El creixement es va deure al desenvolupament de la indústria i dels serveis urbans i a l'èxode rural.

Als **països emergents** i de **desenvolupament baix** actuals el creixement de la població urbana es va iniciar més tard, cap al 1950, però va ser més intens.

Les causes van ser l'accelerat èxode rural motivat per la misèria del camp i el creixement natural de la població.

– **Des del 1975**, el creixement urbà mundial s'ha desaccelerat, en concloure l'èxode rural als països de desenvolupament alt i iniciar-se la reducció de la natalitat als de desenvolupament baix.

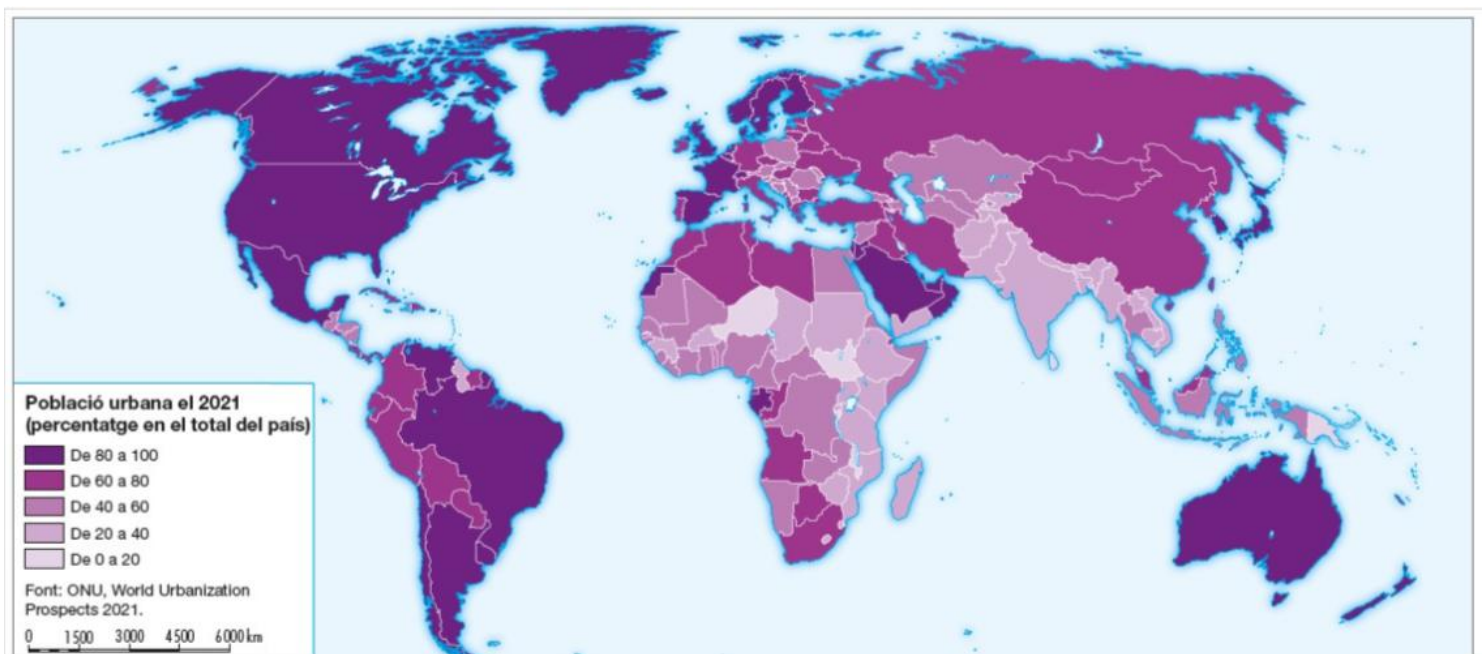
Així i tot, la població urbana mundial va igualar la rural el 2008, i es preveu que, el 2050, representarà el 68,35 % de la població total de la Terra.

TAXA D'URBANITZACIÓ I ESPAIS GEOGRÀFICS

La taxa d'urbanització és el percentatge de població d'un país que viu a ciutat. En l'actualitat, diferix molt entre els diferents espais geogràfics de la Terra.

– Les taxes més altes corresponen, en general, a les àrees més desenvolupades, a les quals se suma Amèrica Llatina. Així, Amèrica del Nord, Oceania i Europa tenen en conjunt un 79,1 % de població urbana (2020); encara que en xifres absolutes només reuniten el 16,3 % de la població urbana mundial.

– Les taxes més baixes corresponen a les àrees menys desenvolupades. Així, l'Àfrica i Àsia tenen un 51,7 % de població urbana (2020); encara que en xifres absolutes reuniten el 83,7 % de la població urbana mundial. A més, aquesta població es concentra en uns pocs països com la Xina, l'Índia, Bangla Desh, Indonèsia, Nigèria i el Pakistan.

ACTIVITAT 68. Fixa't en el mapa i posa tres exemples de països amb taxes d'urbanització altes i tres amb taxes baixes.

2. LES GRANS ÀREES URBANES

L'increment de la població urbana ha donat lloc a la constitució de grans àrees urbanes formades pel creixement d'unes quantes ciutats fins a unir-se. Es coneixen de forma genèrica com aglomeracions urbanes i responen a diferents models.

– **Àrees metropolitanes.** Sorgixen pel creixement d'una ciutat principal o central, que acaba per unir-se amb altres poblacions veïnes. Entre totes s'establixen relacions econòmiques i socials importants, que es manifesten en l'existència d'intensos moviments pendulars diaris. Alguns exemples són París, a França; Londres, al Regne Unit, i Nova York, als Estats Units.

– **Conurbacions.** S'originen per la unió d'unes quantes ciutats d'importància semblant. És el cas de Rotterdam-Amsterdam, als Països Baixos.

– **Regions urbanes.** Es creen pel creixement d'unes quantes ciutats disperses, però relativament pròximes, de manera que la urbanització de l'espai assolix escala regional. Un exemple és la regió del Ruhr, a Alemanya.

– **Megalòpolis.** Sorgixen per la successió d'àrees metropolitanes, ciutats i conurbacions, de manera que la urbanització de l'espai aconseguix escala supraregional. Alguns exemples són la megalòpolis de Boston-Washington, a la costa est dels Estats Units; i la de Tokio Fukuoka, al Japó.

LES MEGACIUTATS

Les aglomeracions urbanes la població de les quals supera els deu milions de persones reben el nom de megaciutats. La major del món és Tòquio, que alberga 40,5 milions d'habitants el 2021.

El nombre de megaciutats ha experimentat un creixement constant. Així, el 1960 n'hi havia dues; el 2021 n'eren 39; i es calcula que el 2035 en seran 48. La majoria es localitzen, i continuaran localitzant-se, a països subdesenvolupats o emergents d'Àsia i l'Àfrica.

En els nostres dies, les grans ciutats han adquirit una gran rellevància, tant a nivell mundial com als països respectius. La raó és que concentren la major part de la vida política, econòmica, social i cultural.

Així, s'hi troben les seus de les institucions polítiques i els centres de decisió econòmica (borses de valors, empreses multinacionals, bancs grans, serveis financers i informatius, centres d'innovació i investigació, etc.).

Les megaciutats inclouen també una gran diversitat social, ja que són focus d'atracció de la població nacional i estrangera; i reuniten activitats i instal·lacions culturals (universitats, museus, exposicions, etc.). Per això, constitueixen centres dinamitzadors per al seu entorn regional.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

3. LA MORFOLOGIA URBANA

Cada ciutat té una morfologia o aspecte propi que la diferencia de les altres ciutats. Aquesta morfologia resulta de la combinació de quatre elements: l'emplaçament, el pla, l'edificació i els usos del sòl.

EMPLAÇAMENT I PLA URBÀ

– L'**emplaçament** és l'espai físic concret sobre el qual s'assenta la ciutat, i sol estar relacionat amb l'origen. Així, les ciutats sorgides amb funcions defensives van preferir els tossals; i les sorgides amb funcions comercials van triar els ports, les principals vies de comunicació terrestre o fluvial, o els encreuaments d'aquestes vies.

En l'actualitat, certs emplaçaments condicionen el creixement de la ciutat en unes direccions o en altres, perquè obliguen a la construcció de túnels o de ponts per a facilitar la comunicació i el trànsit rodat.

– El **pla urbà** és la representació gràfica de superfícies lliures (carrers, places, parcs, jardins) i de les superfícies construïdes de la ciutat (vivendes, indústries, edificis públics, etc.). Generalment, el pla urbà respon a tres tipus:

- **Irregular**, amb carrers desordenats i estrets.
- **En quadrícula**, amb carrers rectilinis que es tallen en angle recte.
- **Radiocèntric**, amb un centre del qual partixen carrers radials tallats per altres que formen anells entorn del centre.

Les grans ciutats compten amb un pla **complex**, format per la juxtaposició de diversos tipus de plans.

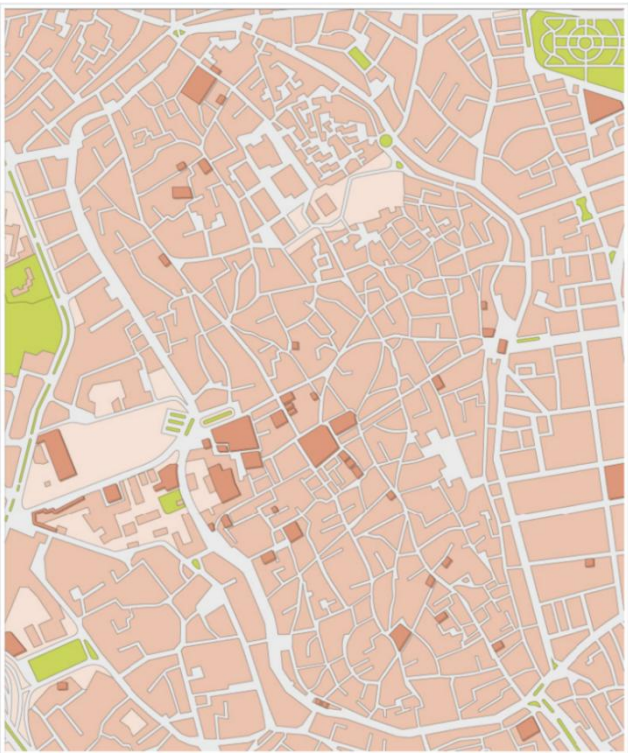
EDIFICACIÓ I USOS DEL SÒL

– L'**edificació** és el conjunt de construccions urbanes.

Per la disposició, l'edificació pot ser tancada, si els edificis es disposen uns als costats d'altres; i oberta, si hi deixen espais lliures. Pel tipus, l'edificació pot ser col·lectiva i en altura, o individual i de baixa altura.

– Els **usos del sòl** són les diferents utilitzacions de l'espai urbà: residencial, comercial i de negocis, industrial, d'equipament, etc.

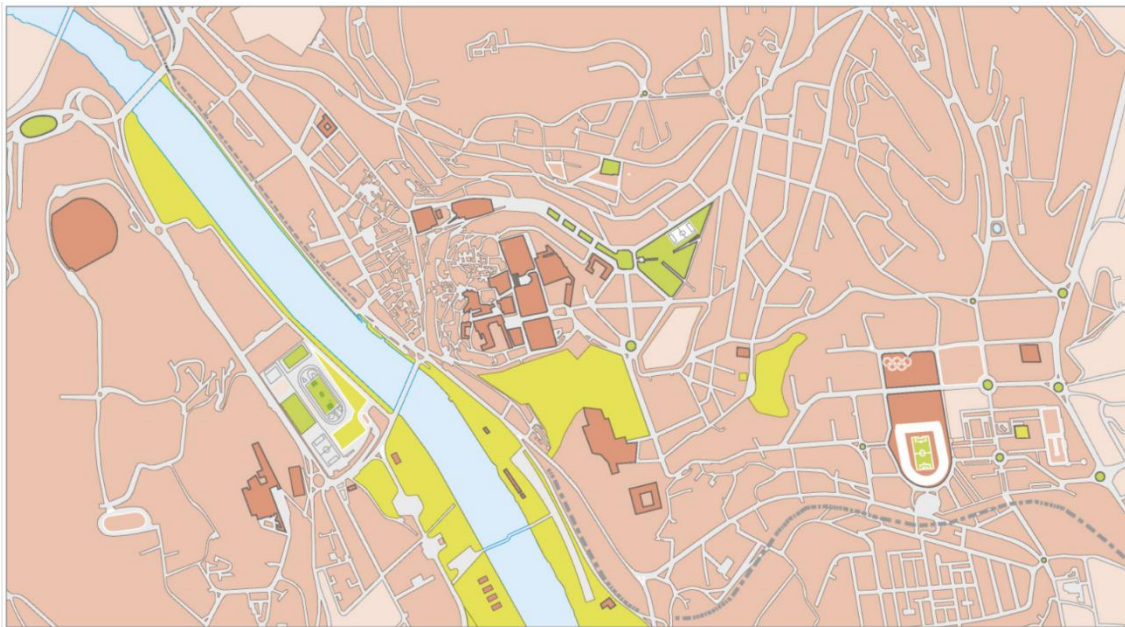
ACTIVITAT 71. Observa els següents plànols i digues que tipus de pla són i per què.

PLA 1

PLA 2

PLA 3

4. LA JERARQUIA URBANA MUNDIAL

Les ciutats es relacionen entre si formant xarxes. Aquestes xarxes estan compostes per nodes, les ciutats; i per eixos que arrepleguen els intercanvis de qualsevol tipus que s'hi estableixen: de persones, de mercaderies, de capitals, d'informació, de tecnologia, etc.

Dins de la xarxa, les ciutats estan jerarquitzades; és a dir, ordenades segons la importància mundial, nacional, regional o local.

LES CIUTATS GLOBALS

La xarxa mundial de ciutats està encapçalada per les ciutats globals (Nova York, Londres, París, Tòquio, etc.), anomenades així per la influència que exercixen al món. Aquestes ciutats:

- **Concentren les seus** d'organismes internacionals i de les principals empreses multinacionals, on residix el poder mundial i es prenen les decisions polítiques i econòmiques més rellevants. A més, compten amb bancs grans i borses de valors i amb les activitats econòmiques més innovadores, com l'alta tecnologia i els serveis avançats d'innovació, assessorament i disseny.

- **Són un referent cultural** per a la resta del planeta. Així, organitzen festivals de cine, esdeveniments musicals, exposicions artístiques i competicions esportives de ressonància mundial. També reunixen els principals centres universitaris i d'investigació, les majors empreses de premsa i televisió, museus destacats, i són centres de moda, de compres, d'oci i de diversió.

Tot això les convertix en ciutats **cosmopolites i multiculturals**, a causa del continu flux d'immigrants i de turistes internacionals que reben.

- **Mantenen relacions intenses entre si**, gràcies al fet que compten amb grans aeroports internacionals i denses infraestructures de telecomunicacions. A més, es relacionen amb les ciutats de menor jerarquia del país i col·laboren a dinamitzar-ne l'economia i a enllaçar-la amb l'economia mundial.

ALTRES COMPONENTS

Les **grans metròpolis nacionals** (Munic, Milà, Lisboa, etc.) exercixen dins del país les mateixes funcions que les ciutats globals, i competixen entre si per a millorar la posició en el sistema mundial. Per a això, invertixen en xarxes de transport i telecomunicació; planifiquen activitats innovadores; construeixen edificis emblemàtics, o n'elevan l'atractiu cultural i mediambiental.

El sistema mundial es completa amb les **metròpolis regionals**, que organitzen una part del territori de cada país; i amb les ciutats **mitjanes i xicotetes**, la influència de les quals és provincial o comarcal. Finalment, i marginades del sistema, queden les ciutats situades als espais més endarrerits del planeta.

ACTIVITAT 72. Observa Busca informació sobre alguna ciutat global. Indica en quin país i continent es localitza i quines són les activitats globals que exercix.

5. ELS PROBLEMES ACTUALS DE LES CIUTATS

Als països de desenvolupament alt, la gran extensió superficial aconseguida per les ciutats ha originat problemes.

Hi destaquen, el balafament de sòl i de diners per a portar infraestructures cap a zones cada vegada més allunyades; la dependència excessiva de l'automòbil, amb la consegüent contaminació i despesa energètica; i un cert aïllament social, a causa de la separació existent entre les diferents zones residencials.

Enfront d'aquest problema, els plans urbanístics fomenten un creixement més compacte de la ciutat i la rehabilitació d'espais a l'interior de la mateixa.

– **Als països de desenvolupament baix**, el creixement urbà ocasiona desorganització urbanística i escassetat d'habitatges.

Açò explica la proliferació de barris de barraques mancats de serveis bàsics, com l'accés a l'aigua potable i al sanejament.

Per frenar-lo, alguns països tracten de controlar l'èxode rural; i l'ONU recomana preveure el creixement i dotar les ciutats de les infraestructures necessàries per a tota la població, com l'aigua potable i el sanejament.

ELS PROBLEMES SOCIALS

En tots els països hi ha bosses de pobresa urbana i problemes d'exclusió social.

– **Als països de desenvolupament alt**, afecten, sobretot, dones, ancians, desocupats, migrants i persones sense llar.

Per a combatre aquest problema, els països reforcen els serveis socials i els programes preventius.

– **Als països de desenvolupament baix**, la pobresa afecta la majoria de la població urbana, especialment els habitants dels barris marginals i les dones.

Per a solucionar-la, l'ONU recomana millorar les condicions de vida dels pobres; fomentar la igualtat entre els sexes; i una millor distribució dels recursos.

ELS PROBLEMES MEDIAMBIENTALS

Els principals problemes mediambientals de les ciutats són l'**alt consum de recursos**; la **contaminació atmosfèrica**, causada per les calefaccions, les indústries i el trànsit; el soroll o contaminació acústica, generat pel trànsit, les obres i certs establiments; i els residus procedents de les activitats urbanes, que poden provocar la contaminació de les aigües i del sòl.

Per això, l'ONU promou el **desenvolupament sostenible**, per a mantindre el nivell de benestar amb un consum racional dels recursos naturals; i els països creen infraestructures i elaboren normes mediambientals per a evitar els diferents problemes.

ACTIVITAT 73. Fes un resum de tots els problemes i les seues solucions.

This image shows a full page of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page, providing a template for handwriting practice or general note-taking. There are no margins, text, or other markings on the page.

6. LA CIUTAT COM A ECOSISTEMA

Un **ecosistema natural** és el conjunt format pels **organismes vius** o biocenosi, el **medi físic** on viuen o biòtop, i les **relacions** que estableixen entre si

Les ciutats es consideren també ecosistemes. La seua biocenosi té com a població principal les persones, que habiten en edificis urbans i exercixen funcions industrials i de serveis, i el seu biòtop està constituït per la topografia del lloc i per un **microclima** caracteritzat per temperatures més elevades que les de l'entorn.

ELS DESEQUILIBRIS

Els **ecosistemes naturals** funcionen amb una **sostenibilitat natural**, ja que usen la llum solar, una font d'energia renovable, eviten la producció de rebutjos no utilitzables i reciclen la matèria al màxim per obtindre nutrients.

L'**ecosistema urbà**, en canvi, té un **funcionament desequilibrat**:

- **No produïx l'energia** ni els recursos necessaris per a funcionar (aliments, aigua, minerals), sinó que depèn del medi natural per a obtindre'ls..

- **Altera el medi natural** a causa de l'elevat consum de recursos. Per exemple, disminueix els recursos energètics, elimina el sòl per l'expansió urbana, altera els sistemes hídrics per obtindre aigua, sobreexplota la terra per aconseguir aliments, etc.

- **Produïx una gran quantitat de rebutjos**. Molts no es depuren ni es reciclen per complet, sinó que es perden, s'acumulen, o s'emeten al medi natural on causen una contaminació important.

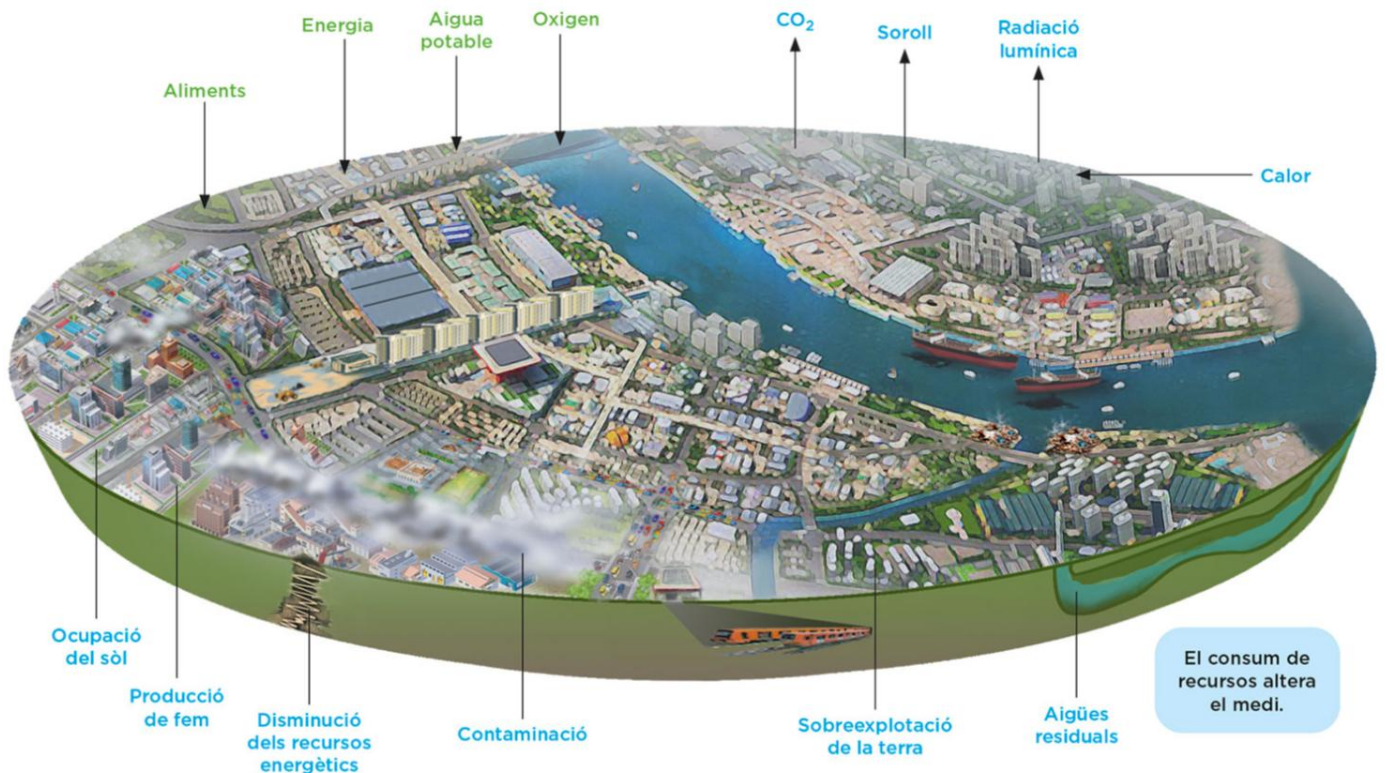
Així, l'energia consumida a les indústries, les llars o el trànsit dels vehicles ocasiona emissions que calfen o contaminen l'atmosfera, es generen emissions lumíniques o acústiques danyoses, l'aigua de pluja s'aprofita poc en perdre's pel clavegueram, les aigües fecals no es depuren per complet i els fems s'acumulen en abocadors.

L'ECOSISTEMA URBÀ SOSTENIBLE

Per a aconseguir un ecosistema urbà més **equilibrat**, es requereix un consum racional de recursos a través de l'estalvi i del màxim reciclatge. També cal adoptar **mesures** enfront de les diverses formes de contaminació, com per exemple:

- L'ús de tecnologies netes per a reduir les emissions atmosfèriques.
- El foment del transport públic.
- Una il·luminació adequada i ben regulada.
- La recuperació i reutilització de l'aigua de pluja i de l'aigua depurada.
- La reutilització, reciclatge i revaloració dels fems urbans.

Les ciutats depenen del medi per a obtenir els recursos.

ACTIVITAT 74. Analitza el funcionament dels ecosistemes urbans:

a) Quins recursos es consumixen?

b) Com alteren i contaminen el medi els ecosistemes urbans?

ACTIVITAT 75. Quines mesures es poden adoptar per fer més sostenibles els ecosistemes urbans? Afegeix 5 més a banda de les del llibre.

TEMA 10. LES CIUTATS A EUROPA I A ESPANYA

1. POBLAMENT RURAL I POBLAMENT URBÀ

El **poblament** és la forma en què les persones ocupen un territori. Inclou l'estudi del nombre, dimensions i distribució espacial dels assentaments humans.

Respon a dos models bàsics, diferenciats per les dimensions i per les característiques: el **poblament rural**, propi dels espais agraris; i el **poblament urbà**, relacionat amb les activitats industrials i de serveis.

EL POBLAMENT RURAL

– A **Europa** no hi ha una xifra d'habitants que diferencie el poblament rural de l'urbà. En general, es consideren rurals els assentaments on la majoria de la població es dedica a les activitats agràries i habita en vivendes unifamiliars de baixa altura.

– A **Espanya**, comprén els municipis amb **menys de 10 000 habitants**; el 2017 representaven el 20,6 % de la població. No obstant això, al sud peninsular hi ha municipis amb població superior a aquesta xifra els habitants dels quals es dediquen, sobretot, a les tasques agràries, per la qual cosa es coneixen amb el nom d'**agrociutats**.

El poblament rural, tant a Europa com a Espanya, pot ser dispers o concentrat.

– En el **poblament dispers** les cases rurals no formen un nucli compacte, i estan separades unes d'altres pels camps cultivats, els boscos o els prats. Predomina a la perifèria peninsular i a les illes Balears i Canàries.

– En el **poblament concentrat** els habitatges se situen uns al costat dels altres i formen llogarets i pobles. S'estén per quasi tot el territori, encara que és predominant a l'interior peninsular. En general, els pobles són xicotets a la meitat nord i grans a la meitat sud.

EL POBLAMENT URBÀ

Està integrat per ciutats o assentaments de grans mides, en els quals la majoria de la població es dedica a la indústria i als serveis i habita en habitatges col·lectius i en altura.

Aquest model de poblament s'estén per tot el territori europeu espanyol.

– A **Europa**, la grandària mínima per a considerar una població com a ciutat és molt variable. Per exemple, a Dinamarca i Suècia són urbanes aquelles localitats que superen els 2 000 habitants.

– A **Espanya**, inclou els municipis amb més de 10 000 habitants, que el 2020 acollien al 79,9 % de la població.

No obstant això, al nord peninsular hi ha alguns municipis amb població inferior a 10 000 habitants on predominen les activitats urbanes.

ACTIVITAT 76. Amb la informació anterior, analitza el següent mapa:

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

2. EL PROCÉS D'URBANITZACIÓ PREINDUSTRIAL

El **procés d'urbanització** consisteix en la **concentració** de la població i de les activitats econòmiques i culturals més dinàmiques a les ciutats. A Europa i Espanya, aquest procés té orígens molt antics, i s'hi solen diferenciar diverses etapes.

L'ANTIGUITAT

– A **Europa**, el procés d'urbanització va començar cap al **III mil·lenni aC** amb la creació de ciutats a la Mediterrània oriental per **civilitzacions comercials** com la de Creta. No obstant això, l'impuls definitiu de la urbanització va tindre lloc en el segle VIII aC amb la **colonització grega**, primer, i amb la **dominació romana**, després, que va estendre les ciutats per tot l'imperi.

– A **Espanya**, les primeres ciutats (Cadis, Empúries) van sorgir en el **segle VIII aC** gràcies a les colonitzacions de pobles mediterranis (fenicis, grecs). El seu nombre va créixer davall el domini de Roma amb la fundació de ciutats noves com Tarragona, Mèrida, Saragossa, Barcelona o Sevilla.

Roma va difondre per tot l'imperi un **model de ciutat** de pla regular i nombrosos espais i edificis públics: fòrums, temples, teatres, termes, etc.

Després de la desaparició de l'imperi romà, les ciutats van decaure i la majoria dels habitants es va traslladar al camp.

L'EDAT MITJANA

– A **Europa**, les antigues ciutats van mantindre el seu **declivi** al començament de l'edat mitjana, perquè el feudalisme va imposar una economia agrària. No obstant això, des del segle XII, el desenvolupament del comerç les va reactivar i en va afavorir la creació d'altres de noves.

– A **Espanya**, la conquesta musulmana va permetre la coexistència de ciutats musulmanes i cristianes.

- Els **musulmans** van transformar les antigues ciutats i en van fundar d'altres (Madrid, Almeria, Múrcia).
- Els **cristians** van crear ciutats noves al Camí de Sant Jaume i en zones conquerides als musulmans com Segòvia, Àvila i Salamanca.

Les ciutats d'ambdues cultures, murallades i de pla irregular, comptaven amb edificis destacats –com mesquites, socs, catedrals– i places de mercat.

L'EDAT MODERNA

Entre els segles XVI i XIX, van créixer les ciutats escollides com a capitals pels nous estats europeus, com París, Berlín i Viena.

A més, amb els descobriments geogràfics i la creació de grans **imperis colonials**, el creixement urbà es va desplaçar des de la Mediterrània cap a

l'Atlàntic i el nord d'Europa. Aquest fet explica, per exemple, el creixement de Sevilla en el segle XVI, d'Anvers i Amsterdam a principis del XVII i de Londres des del XVIII.

– En el **Renaixement** es van projectar ciutats ideals, i els nous barris van adoptar els plans regulars de l'època clàssica.

– En el **Barroc** i la **Il·lustració**, monarques absoluts com Lluís XIV de França o Carles III d'Espanya van expressar el seu poder remodelant i embellint les ciutats. Per a això, van construir edificis com palaus, ajuntaments, hospitals, esglésies, convents i places majors a Espanya, i van dotar les ciutats d'àmpliesavingudes, places, fonts, ponts i jardins.

ACTIVITAT 77. Resumix el procés d'urbanització europeu, i explica com hi van influir la dominació romana, les invasions germàniques, el desenvolupament del comerç, els descobriments geogràfics i les monarquies absolutes.

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

3. EL PROCÉS D'URBANITZACIÓ CONTEMPORÀNIA

ETAPA INDUSTRIAL

Entre el segle XIX i 1980, les ciutats europees i espanyoles van experimentar un fort creixement a causa del desenvolupament de la indústria.

Per això, aquest període es coneix també com **urbanització industrial**

– En el **segle XIX**, el creixement demogràfic i la Primera Revolució Industrial van atraure una nombrosa població camperola a les ciutats industrialitzades.

Aquestes es van localitzar, principalment, als **centres siderúrgics** (Ruhr, Astúries, País Basc), **tèxtils** (Manchester, Catalunya) i als **ports marítims i fluvials**, per on s'importaven les matèries primeres o es venien els productes industrials (Liverpool, Hamburg, Gijón, Bilbao, Barcelona, València).

El **creixement demogràfic** va obligar algunes ciutats a derrocar les antigues muralles i estendre'n la superfície mitjançant **eixamples** o ampliacions, que van fer sorgir **barris nous**.

- Els barris destinats als **burgesos**, amos de les fàbriques, van adoptar plans regulars i habitatges de qualitat.
- Els construïts per als **obrers industrials** es van caracteritzar per la desorganització, la pèssima qualitat dels habitatges i la falta de serveis urbans, com pavimentació o clavegueram.

També es van dur a terme **projectes de reforma interior** (connexió d'aigües, sanejament, pavimentació de carrers) i s'hi van obrir grans vies.

– En el **segle XX**, el creixement urbà es va incrementar fins al 1980 gràcies a la Segona Revolució Industrial. A **Espanya**, el major creixement va tindre lloc entre 1960 i 1980 a les grans ciutats industrials i turístiques com Madrid, Barcelona, Bilbao i València.

Les grans ciutats es van rodejar d'extenses **perifèries** on es van instal·lar barris residencials de diferent categoria, polígons industrials i equipaments urbans. El creixement va afavorir la creació d'**aglomeracions urbanes** per la unió de ciutats i pobles pròxims, i ben sovint el creixement desordenat va originar nuclis de **barraques** mancades dels serveis més bàsics.

ETAPA POST-INDUSTRIAL

Des del 1980 s'inicia un nou període en el qual els **serveis** es convertixen en el factor principal del creixement urbà.

Aquest període es coneix com **urbanització postindustrial** i destaca per la desacceleració del creixement de les ciutats europees i espanyoles, encara que continuen estenent-se en superfície per l'àrea rural circumdant.

Les causes han sigut la reducció del creixement demogràfic i de les migracions cap a les ciutats, i el trasllat de part de la població i de les activitats econòmiques cap a nuclis rurals pròxims, on els preus del sòl són més barats.

ACTIVITAT 78. Quines diferències aprecies entre la urbanització industrial i la post-industrial?

4. CARACTERÍSTIQUES DEL POBLAMENT URBÀ

– **Europa** és el **segon continent més urbanitzat** després d'Amèrica, amb una taxa del 75 % (2020). No obstant això, existix un contrast entre països, perquè alguns superen el 80 % (Suècia, Dinamarca, Islàndia) i altres que a penes sobrepassen el 50 % (Romania, Eslovàquia).

– **Espanya** compta amb una taxa d'urbanització del 79,9 % (2020). No obstant, existixen contrastos autonòmics com, per exemple, entre Madrid (94,4 %) i Castella-la Manxa (56,3 %).

DISTRIBUCIÓ

– **Les ciutats europees** són nombroses i es distribuïxen de manera uniforme, encara que tendixen a agrupar-se en **eixos**. El de major densitat urbana s'estén entre el sud de Regne Unit i el nord d'Itàlia, al llarg de la vall del Rin; es coneix com la dorsal europea.

La resta de ciutats s'agrupen en els **eixos litorals mediterrani, atlàntic i bàltic** i al llarg del riu Danubi.

– **Les ciutats espanyoles** són també nombroses (752). La seua distribució en el territori es caracteritza per la localització de la major aglomeració urbana, Madrid, en el centre peninsular i d'eixos **urbans perifèrics**. Aquests eixos són el **gallec**, especialitzat en el comerç; el **cantàbric**, de base industrial; el **mediterrani**, amb una indústria diversificada i fort pes del turisme; el de

la **vall de l'Ebre**, amb equilibri entre la indústria i els serveis; i el **doble eix andalús**: el **litoral**, especialitzat en el comerç, el turisme i l'agricultura tecnificada; i l'interior, lligat a l'agricultura, al turisme i a la indústria local.

En **Balears** i **Canàries**, la formació d'eixos es veu dificultada per la fragmentació del territori en illes.

LES CIUTATS ESPANYOLES I EUROPEES

Les grans ciutats

– Així, l'aglomeració de Londres supera els 14 milions i la de París els 11 milions, però ocupen els llocs 25 i 33 del rànquing mundial, i només cinc estan entre les 100 primeres metròpolis mundials.

A vegades, en unir-se a nuclis de població pròxims, les grans ciutats formen **aglomeracions urbanes**. Hi destaquen les **àrees metropolitanes** (París, Londres), les **conurbacions** (Rin-Ruhr, a Alemanya i Manchester-Liverpool, al Regne Unit) i la **megalòpolis** de la dorsal europea, tercera del món després de les dels EUA i el Japó.

– A **Espanya**, les grans ciutats són escasses i de dimensions modestes. Només quinze superen els 500 000 habitants, i només dues, que concentren les activitats més dinàmiques, sobrepassen el milió d'habitants: **Madrid** amb 5,7 milions i **Barcelona** amb 3,3 milions (2020).

El creixement de les grans ciutats ha originat **aglomeracions urbanes** com **àrees metropolitanes** (València, Sevilla) i **conurbacions** (Màlaga Marbella), que de vegades aconseguixen escala regional (àrea central d'Astúries) o supraregional (megalòpolis en formació del litoral mediterrani).

Les ciutats mitjanes i xicotetes

– A **Europa** acullen més de la meitat de la població. Tenen menys de 200 000 habitants i moltes són ciutats històriques que han actuat com a centres industrials i de serveis per a la població del seu entorn.

– A **Espanya**, les ciutats mitjanes i xicotetes són nombroses, atès que han sigut les més beneficiades per la difusió de la població i les activitats econòmiques des de les grans ciutats.

5. LA JERARQUIA URBANA

Les ciutats europees i espanyoles formen sistemes urbans, en els quals ocupen una posició jeràrquica segons la població, la importància de les funcions, i l'amplitud de l'àrea d'influència. Està formada per diferents categories de ciutats.

METRÒPOLIS INTERNACIONALS

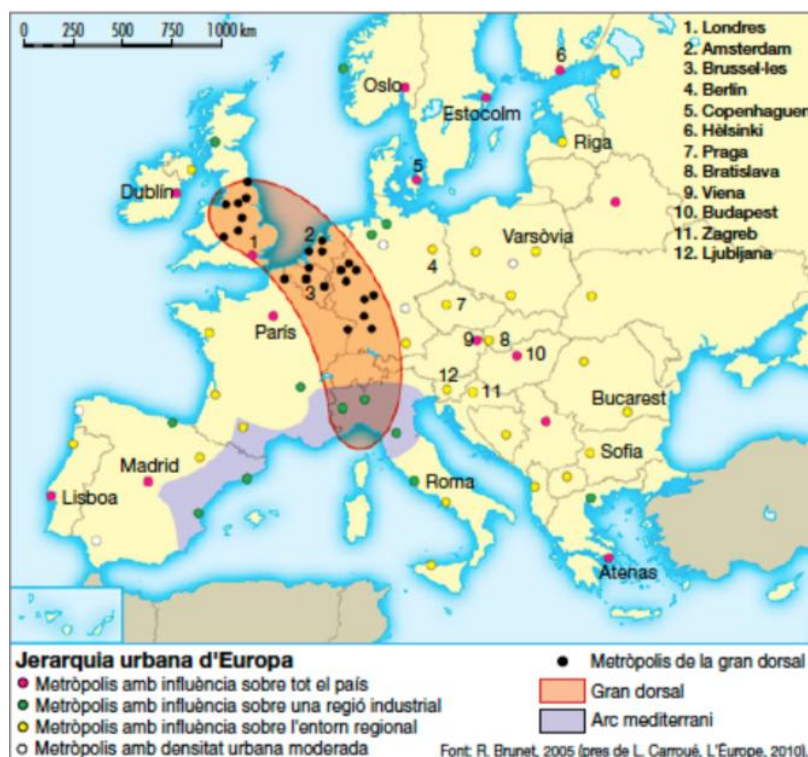
Són ciutats que superen el **milió d'habitants**; exercixen les funcions més especialitzades i tenen influència continental. Les dues més destacades són **Londres** i **París**, que en tenen més de 10 milions i concentren les principals funcions financeres, polítiques, culturals i científiques; una accessibilitat excel·lent; i la mà d'obra més qualificada. Són, per tant, metròpolis internacionals que connecten el sistema urbà europeu amb el global.

Per davall es troben **altres ciutats**, com Brussel·les, Zuric, Berlín, Milà i Madrid, que mantenen també un alt nivell de relacions internacionals.

METRÒPOLIS NACIONALS, REGIONALS I SUBREGIONALS

Tenen una **població entre 250 000 i 1 milió d'habitants**, i presten serveis administratius, comercials i culturals d'abast nacional, regional, o subregional.

En aquest grup figuren les **capitals estatals** dels països de menor extensió o població (Dublín, Copenhaguen, Oslo), que encapçalen el sistema urbà dels seus països i el connecten amb l'europeu. Les **capitals regionals consolidades** (Porto, Bordeus, Sevilla, València). I **ciutats d'influència regional** o subregional per desenvolupar activitats relacionades amb els serveis i les indústries d'alta tecnologia (Tolosa, Munic, Bilbao); albergar ports importants (Anvers, Gènova, Algesires, Vigo); o comptar amb un ric llegat històric i cultural que les ha convertit en destacats centres turístics (Venècia, Salzburg, Granada, Santiago de Compostel·la).

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

TEMA 11. L'ORGANITZACIÓ POLÍTICA I TERRITORIAL

1. ESTATS I FRONTERES

L'organització política del món es manifesta en la creació d'estats, és a dir, organitzacions independents que exercixen el poder sobre un territori delimitat per unes fronteres i habitats per una població determinada.

Actualment, hi ha al món quasi dos-cents estats, molt diferents entre si per l'antiguitat, extensió, nombre d'habitants, règim polític, desenvolupament socioeconòmic, etc. No obstant això, les principals diferències actuals són el diferent poder polític, militar i econòmic, i la major o menor influència en les decisions internacionals.

ACTIVITAT 81. Fes un llistat dels 10 estats més poblats del món i els 10 menys poblats.

2. ELS SISTEMES POLÍTICS DELS ESTATS

Amb el fi d'organitzar la convivència social, l'Estat assumix una sèrie de funcions. Aquestes, generalment, se solen subdividir en tres categories:

- El **poder legislatiu** legisla, és a dir, elabora les lleis. Aquest poder és exercit per les corts o parlaments.
- El **poder executiu** governa. Aquest poder és exercit pel govern de cada estat.
- El **poder judicial** interpreta i aplica la llei o en resol l'incompliment. Aquest poder residix en tribunals de justícia independents.

Segons la forma d'aplicar aquests poders, es diferencia entre sistemes polítics democràtics i autoritaris.

ELS SISTEMES DEMOCRÀTICS

Els estats democràtics es basen en aquests principis:

- El poder de l'**Estat** i l'actuació del Govern estan limitats per la llei. Aquesta és, generalment, una constitució o llei fonamental que recull els drets de la ciutadania i regula el funcionament de l'Estat.

Les democràcies són, per tant, estats de dret que basen el poder en lleis aprovades per procediments legítims.

- La **sobirania** o font del poder residix en el poble. Aquest participa en el govern delegant la sobirania en uns representants elegits per votació (democràcia indirecta o representativa).

- El **pluralisme polític** és real. Per això, s'admet l'existència i la legalitat de diferents partits polítics que tenen diferents ideologies i aspiren a assolir el poder.

Els partits polítics són, en conseqüència, un dels principals òrgans de participació ciutadana en la vida política de l'Estat.

- Les **eleccions** són lliures i plurals. Es duen a terme mitjançant sufragi universal i secret, i permeten a la ciutadania renovar periòdicament els governants.

- La **divisió de poders** és efectiva. El legislatiu residix en el parlament, l'executiu en el Govern i el judicial en els tribunals.

ELS SISTEMES AUTORITARIS

Els estats autoritaris, siguin de tipus militar o civil, es distingixen per aquests principis:

- **El poder de l'Estat i l'actuació del Govern no tenen límits ni control.** La ciutadania, a més, no té els drets reconeguts o els té limitats.

- La **sobirania** residix en una sola persona o en un grup reduït de persones, i s'impedix la participació de la ciutadania en el Govern.

- No existix **pluralisme polític** i ideològic. Només hi ha un partit, el del Govern, o es limita l'activitat dels partits permesos.

- No hi ha **eleccions** lliures, o les que se celebren són manipulades pel Govern. Per tant, no hi ha possibilitat de renovar periòdicament el poder.

- La **divisió de poders** no es respecta, ja que, en la majoria dels casos, els tres poders estan concentrats en una persona o en un grup reduït de persones.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Espanya té un sistema polític democràtic, que té per llei fonamental la Constitució del 1978.

S'hi recullen els drets fonamentals de la ciutadania, com el dret a la vida; la igualtat davant la llei; la llibertat d'expressió, associació i reunió; el dret de propietat, etc.

L'Estat espanyol és **social**, perquè hi prevalen els interessos socials sobre els individuals; **democràtic**, perquè garanteix la participació política de la ciutadania i el pluralisme polític; i **de dret**, perquè el poder de l'Estat i del Govern estan limitats per les lleis.

LES INSTITUCIONS

– Les **Corts Generals** exercixen el poder legislatiu. Estan formades per dues càmeres, Congrés i Senat, elegides cada quatre anys per sufragi universal.

El **Congrés dels Diputats** representa el poble espanyol, elabora les lleis, aprova els pressuposts de l'Estat i controla el Govern. El **Senat** participa en el desenvolupament autonòmic, proposa esmenes a les lleis, controla el Govern i ratifica o no els acords internacionals.

– El **Govern** exercix el poder executiu. El formen el president, un o més vicepresidents i diversos ministres. Té per funcions executar lleis, dirigir la política i defensar l'Estat.

– Els **tribunals de justícia** exercixen el poder judicial. Estan formats per magistrats i jutges independents, que vetlen pel compliment de les lleis.

ACTIVITAT 83. Consulta l'exemplar de la Constitució espanyola del 1978 i respon les qüestions següents:

a) En qui residix la sobirania nacional?

b) Com es repartixen els poders de l'Estat?

4. L'ORGANITZACIÓ TERRITORIAL

L'ADMINISTRACIÓ LOCAL

– El **municipi** és l'entitat territorial bàsica de l'Estat espanyol. N'hi ha més de 8 000, i té per funció prestar serveis als veïns.

El **Govern** i l'administració municipal corresponen a l'**Ajuntament**. Aquest està integrat pels **regidors**, elegits pels veïns del municipi per sufragi universal; i l'**alcalde** o **alcaldessa**, elegit pels regidors. En alguns territoris hi ha divisions administratives menors que el municipi, cas de les **parròquies** gallegues i asturianes; i les **mancomunitats**, o associacions de diversos municipis.

– La **província** és una entitat territorial formada per una agrupació de municipis. N'hi ha 50, i cada una té una ciutat com a capital. La funció de les províncies és fomentar els interessos provincials, prestar serveis d'àmbit provincial i cooperar amb els municipis.

– La **província** és una entitat territorial formada per una agrupació de municipis. N'hi ha 50, i cada una té una ciutat com a capital. La funció de les províncies és fomentar els interessos provincials, prestar serveis d'àmbit provincial i cooperar amb els municipis.

El Govern i l'administració provincial corresponen a la **diputació provincial**.

Està integrada per diputats, triats entre els regidors electes de la província; i un president, elegit pels diputats.

Les comunitats autònomes uniprovincials no tenen diputació. El País Basc i Navarra estan governats per **diputacions forals**, amb competències forals; i **juntres generals**, que tenen poder legislatiu.

– A les **Illes Balears** i a les **Canàries** cada illa té administració pròpia. A les Illes Balears l'exercixen els consells insulars, que tenen, entre d'altres, les competències corresponents a les diputacions provincials. A les Canàries l'exercixen els cabildos insulars.

L'ADMINISTRACIÓ AUTONÒMICA

La **comunitat autònoma** és una entitat territorial formada per províncies limítrofes o territoris insulars.

N'hi ha 17, i la capital està en una ciutat de la comunitat, o alterna entre dues ciutats, com en el cas de les Canàries.

La funció de les comunitats és autogovernar-se en els assumptes de la seua competència.

El govern autonòmic està en mans del **consell de govern**, integrat per un president o presidenta i diversos consellers.

Les lleis les elabora el **parlament autonòmic**, elegit per votació cada quatre anys pels habitants de la comunitat.

Ceuta i Melilla són ciutats autònomes. Tenen més competències que un municipi, però menys que una comunitat autònoma.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Alguns estats s'agrupen en organitzacions polítiques supranacionals. Aquest és el cas de la Unió Europea. Els seus objectius, basats en l'Agenda 2030 de l'ONU, són aconseguir una Europa més intel·ligent mitjançant la innovació i la digitalització; més ecològica i lliure de carboni, a través de la descarbonització de l'economia i la lluita contra el canvi climàtic; més connectada mitjançant xarxes digitals i de transport; més social aplicant els drets socials, la igualtat i la inclusió social; i més pròxima a la ciutadania.

Fins al 2020, el territori actual de la UE es va conformar mitjançant successives ampliacions. El 1957, la integren sis països –França, la República Federal d'Alemanya, Itàlia, Bèlgica, Països Baixos i Luxemburg–. El 1973 s'hi van sumar pel nord Dinamarca, Irlanda i Regne Unit. Entre 1981 i 1986 s'hi van afegir pel sud Grècia (1981) i Portugal i Espanya (1986). El 1995 hi van entrar Suècia, Finlàndia i Àustria. El 2004 va tindre lloc la major ampliació territorial amb la incorporació d'Estònia, Letònia, Lituània, Polònia, República Txeca, Eslovàquia, Hongria, Eslovènia, Xipre i Malta. I des del 2005 s'hi han incorporat Romania i Bulgària (2007) i finalment, Croàcia (2013). El 2020, el territori comunitari es va reduir per primera vegada després de l'abandó de la Unió pel Regne Unit (Brexit), que en va reduir els membres a 27.

LES INSTITUCIONS DE LA UE

Per aconseguir els seus objectius, els estats membres de la Unió Europea han creat unes institucions comunes que treballen per assolir-los i que en constitueixen el sistema de govern. Les més importants són cinc:

- **Consell Europeu.** Estableix les prioritats generals de la UE. Està format pels caps de l'Estat o del Govern dels països membres, que es reuneixen unes quatre vegades cada any.
- **Comissió Europea.** Representa els interessos del conjunt de la UE, proposa i aplica les lleis i en gestiona el pressupost comú. Està composta per comissaris, un per cada país de la UE, encarregats de les diferents àrees de la política comunitària.
- **Consell de la Unió Europea.** Representa els estats membres i aprova les lleis i el pressupost europeus, juntament amb el Parlament Europeu. Està integrat per un ministre de cada estat.
- **Parlament Europeu.** Representa la ciutadania de la Unió Europea, i aprova les lleis i el pressupost europeu, juntament amb el Consell de la Unió Europea. Està format per parlamentaris, elegits mitjançant votació per la ciutadania europea.
- **Tribunal de Justícia.** Garantix el compliment de les lleis europees i jutja les disputes entre estats. Està format per jutges independents.

ACTIVITAT 85. Contesta les següents preguntes:

a) Quina diferència hi ha entre Europa i la Unió Europea?

b) Compara les institucions europees.

c) Busca el nom de tots el països de la Unió Europea.

6. EL PAPER D'ESPANYA AL MÓN

La situació geogràfica de l'Espanya peninsular entre l'oceà Atlàntic i la mar Mediterrània i entre els continents europeu i africà ha orientat **tradicionalment** les relacions exteriors d'Espanya cap als països d'Europa, de la Mediterrània, del nord d'Àfrica i de l'Atlàntic. De totes aquestes àrees, la Unió Europea és l'espai amb què manté vinculacions més intenses; encara que també són estretes les relacions amb els països nord-africans i amb l'Amèrica Llatina.

Actualment, i en el context del procés de globalització, Espanya busca estendre les relacions cap a altres àmbits mundials, com els Estats Units, els països emergents i els del Pròxim Orient. I també cap a estats amb els quals tradicionalment ha mantingut menys contactes, com Àsia i el Pacífic i l'Àfrica subsahariana.

Amb els governs de tots els països, Espanya manté relacions diplomàtiques i busca potenciar i intensificar les relacions econòmiques i culturals.

Espanya està fomentant també **noves formes de relació**, com la diplomàcia econòmica, per incrementar les exportacions; la diplomàcia cultural, per difondre la riquesa cultural del país; i la diplomàcia digital, usant les TIC i les xarxes socials per a difondre les idees espanyoles en els debats internacionals.

LA PRESENCIA INTERNACIONAL D'ESPANYA

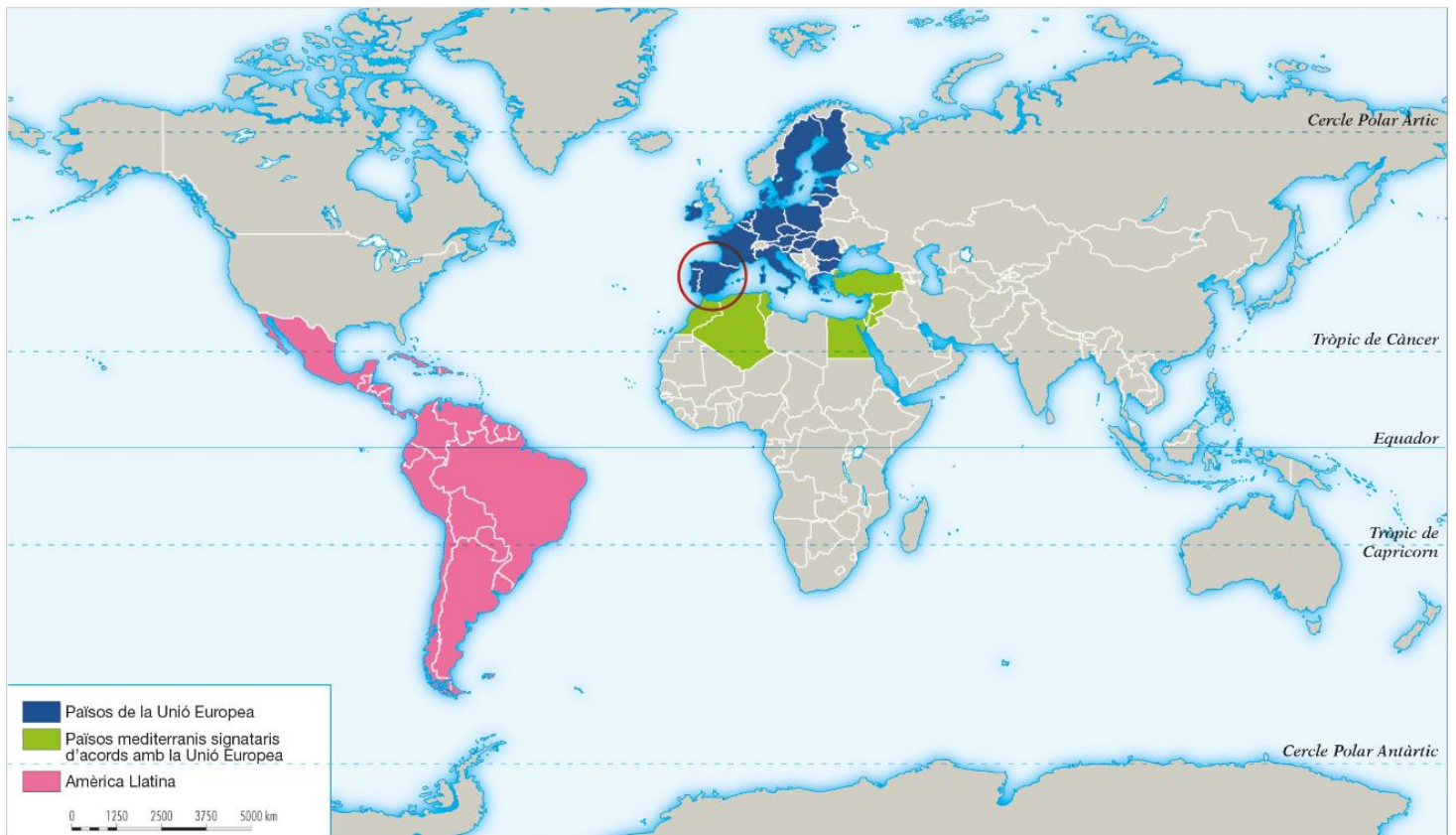
En l'àmbit militar, Espanya no ocupa un lloc rellevant en el conjunt mundial a causa de la reduïda capacitat militar que té. En aquest àmbit destaca el fet de pertànyer a l'**OTAN** des del 1982, a la qual aporta mitjans i capacitats.

En altres àmbits té més presència. Així, forma part de nombroses organitzacions internacionals, com l'**ONU**, en la qual va ingressar el 1955 i on ha ocupat un lloc com a membre no permanent del Consell de Seguretat en diverses ocasions, o l'**Organització per a la Cooperació i Desenvolupaments Econòmics** (OCDE).

A més, manté quasi un centenar d'**ambaixades** a l'estranger; i participa en nombrosos **acords internacionals** relacionats amb el desarmament, els drets humans i el desenvolupament sostenible.

Espanya també impulsa la **cooperació exterior** com a donant d'ajuda al desenvolupament, col·labora amb diverses organitzacions no governamentals que treballen en favor de la solidaritat i el desenvolupament, i impulsa la presència de la cultura espanyola a l'exterior en els camps científic, artístic i esportiu.

Per millorar la imatge i la presència d'Espanya a l'exterior s'ha creat l'òrgan **Espanya Global**, dedicada a mostrar els atractius i les fortaleses del país en tots els àmbits: política, economia, moda, esport, cultura, etc.

ACTIVITAT 86. Digues amb quins països te relació Espanya, distingint-los per àrees.

ACTIVITAT 87. Relaciona la posició geogràfica d'Espanya amb les relacions internacionals tradicionals.
